

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет аграрної економіки і менеджменту

**Кафедра обліку та економіко-
правового забезпечення агропромислового бізнесу**

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА

на тему:

**«ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ КРЕДИТІВ БАНКУ
ТА ІНШИХ ПОЗИКОВИХ КОШТІВ»**

Студента 1 курсу, ОПЗм – 12 групи
Напряму підготовки – облік і аудит
Спеціальності 8.03050901 – облік і аудит
Магістерської програми
Облік і правове забезпечення АПБ
Познацанін Сергій Олегович

Національна шкала _____
Кількість балів: ___ **Оцінка ECTS** _____

Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)
_____
(підпис) (прізвище та ініціали)
_____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Тернопіль 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	3
1. Концептуальні основи і теорія походження кредиту	5
2. Сучасні форми кредиту та особливості їх застосування.	17
3. Процедура документально-правового оформлення кредитів та інших позикових коштів	40
4. Організаційні аспекти обліку кредитів банку та інших позикових коштів	51
5. Особливості обліку кредитів банку та інших позичкових коштів в умовах автоматизації („Галактика”)	60
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	68
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72

Актуальність теми. Серед фундаментальних факторів економічного зростання агропромислового комплексу України як стратегічно важливої галузі важливе місце належить її кредитному забезпеченню. Об'єктивна необхідність та особлива роль кредиту, без якого сільське господарство як товаровиробник існувати не може, обумовлені специфікою його відтворювального процесу. Нині, за умов обмеженості бюджетних коштів, інвестиційної непривабливості аграрного виробництва для іноземних інвесторів, орієнтованості кредитних спілок на дрібного позичальника – єдиним реальним і поки що безальтернативним джерелом покриття потреби агропромислових підприємств в кредитних ресурсах є кредити комерційних банків.

За останнє століття еволюція розвитку банківського кредитування сільського господарства пройшла шлях від директивного розподілу кредиту, який забезпечував біля 40% формування оборотних засобів кредитними джерелами, до майже повного припинення кредитування галузі при переході до ринкових відносин. Сучасний етап розвитку кредитних відносин відзначився започаткуванням процесу відновлення кредитного забезпечення аграрного сектору економіки України та розбудови його на якісно нових засадах, які базуються на врахуванні специфіки сільськогосподарського виробництва та ринкових умов господарювання.

Вивченню багатоаспектних теоретичних і практичних питань кредиту присвячено праці багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Серед класиків необхідно відмітити дослідження А.Смітта, Д.Рікардо, Дж.Ло, І.Шумпетера, А.Гана, Дж.Кейнса, М.Фрідмана. Кредитні відносини ґрунтовно досліджувалися сучасними вченими, серед яких: О.В.Дзюблюк, М.І.Саблук, А.М.Мороз, С.Мочерний, І.С.Гуцал, Ямпольский, Б.С.Івасів та інші. Проблеми кредитного забезпечення аграрного сектору економіки України знайшли своє відображення в працях М.Я.Дем'яненка, В.М.Алексійчука, П.А.Лайко, О.Т.Євтуха, С.І.Кручка, В.Г.Андрійчука, О.Є. Гудзь та інших.

Визнаючи важливість та практичне значення наявних напрацювань в теорії та практиці банківського кредиту, зазначимо, що окремі теоретичні, методичні та практичні аспекти залишаються недостатньо розробленими. Саме цей аргумент і обумовив вибір теми дипломного дослідження.

Мета і завдання дослідження полягають у наданні дієвих пропозицій та схем отримання банківських, як найбільш гнучких, та інших видів позик, методів погашення поточної заборгованості, в тому числі із застосуванням вексельних розрахунків. Основними завданнями дипломної роботи є:

- 1) дослідити теоретичні основи кредитів і позик, історичні аспекти їх розвитку, з'ясувати специфіку банківських кредитів як основного джерела кредитування, змоделювати процес оформлення банківського кредиту;
- 2) проаналізувати практичні аспекти отримання банківського кредиту;
- 3) запропонувати методику моніторингу фінансового стану підприємства-позичальника з позицій встановлення причин необхідності і доцільності кредитування, виявлення проточного рівня кредитоспроможності підприємства з врахування чинної світової банківської практики.

1. Концептуальні основи і теорія походження кредиту

Кредит є одним з найдревніших видів економічних відносин суспільства. Перші кредитні операції виконувалися вже в 8 ст. до н.е. у Древньому Вавилоні, подальшого розвитку грошово-кредитні відносини набули в Стародавній Греції (кінець 6 ст. до н.е.), а пізніше у Древньому Римі. Дослідники кредиту по праву відносять його появу поряд із зародженням грошей до найгеніальніших досягнень людства.

Потреба підприємництва у фінансово-кредитних ресурсах завжди була самою актуальною, як для початківців, що прагнуть розпочати власну справу, так і для вже працюючих суб'єктів малого бізнесу, фінансово-кредитна підтримка залишається важливим джерелом розвитку підприємництва.

Термін „кредит” походить від латинського „creditum”, що означає „позика, борг”. Цей термін також перекладається як „вірю”, „довіряю”. А тому категорія кредиту розглядається економічною наукою переважно як довіра однієї особи до іншої, на підставі якої у позику надається певна вартість у грошовій або товарній формі для тимчасового користування за відповідну плату. Таким є найбільш загальне визначення кредиту.

Сутність категорії кредиту можна визначити так: „кредит – це економічні відносини, що виникають між кредитором і позичальником з приводу мобілізації тимчасово вільних коштів та використання їх на умовах повернення й оплати”.

Кредит, як і гроші – одна з найдавніших економічних категорій. Кредит виник у такі давні часи, коли почали розвиватися виробництво й обмін товарів. Кредитні відносини охоплювали широкі верстви населення, усі соціальні групи, прискорювали розвиток суспільного виробництва. Тому кредит як економічне явище завжди привертав до себе увагу науковців. Проте справді наукове дослідження кредиту розпочалося тільки наприкінці XVIII ст.

Проте й досі не знайдено однозначного вирішення основних проблем теорії кредиту, і передусім його роль в процесі відтворення. В економічній

науковій думці чітко визначилися дві концепції – натуралістична і капіталотворча. Суть першої вичерпується такими положеннями: 1) об'єктом кредиту стає тимчасово вільний капітал у вигляді натуральних речових благ, які можуть бути позичені одним економічним агентом іншому; 2) кредит – це форма матеріальних благ, а тому роль кредиту полягає в перерозподілі цих благ у суспільстві; 3) позичковий капітал є реальним капіталом, тобто капіталом у речовій формі; 4) банки виступають лише як посередники в кредиті, спочатку акумулюючи вільні кошти, а потім розміщуючи їх у позику; 5) пасивні операції є первинними порівняно з активними.

Основоположниками натуралістичної теорії кредиту були класики політичної економії А.Сміт, Д.Рікардо, А.Тюрго, Дж.Міль.

А.Сміт і Д.Рікардо вважали, що об'єктом кредиту є не позичковий капітал, а капітал у його речовій формі. Гроші, які позичаються, – це лише технічний засіб перенесення реального капіталу від одного економічного агента до іншого для використання фактично наявного капіталу; кредит не створює капітал, він тільки визначає, як цей капітал буде застосований.

На думку А.Сміта, банківські операції можуть сприяти розвитку виробничої діяльності в суспільстві не збільшенням капіталу, а його перстворенням на активний і продуктивний, чого не було б за відсутності банку.

Погляди на кредит класиків політекономії поділяють і такі відомі економісти, як Ж.Сей, А.Вагнер, А.Маршалл та інші. Натуралістичний підхід до трактування суті й ролі кредиту мав не тільки теоретичне значення, а й помітно впливав на банківську і грошову політику тієї доби. Це стосується, зокрема, так званої грошової школи, представники якої об'єдналися навколо акта Р.Піля (1844р.), котрий обмежував випуск банкнот в Англії вузькими рамками золотого забезпечення. Якщо, позичковий капітал – це лише дзеркальне відображення реального капіталу, то випуск банкнот має обмежуватись лише повним золотим забезпеченням таких.

Заслугою натуралістичної теорії було те, що її представники не просто визнавали зв'язок кредиту з процесами виробництва, а виходили з первин-

ності виробництва і вторинності кредиту; вони переконливо доводили, що кредит сам по собі не може створювати реального капіталу, що останній виникає тільки в процесі виробництва. З цих позицій прихильники натуралістичної теорії пояснювали зв'язок позичкового процента з прибутком, трактували його як частину прибутку, створеного в процесі виробництва, визнавали залежність норми процента від норми прибутку. Усе це було кроком наперед у вивченні кредиту, сприяло розкриттю утопічності концепцій щодо його „чудодійної” сили у створенні капіталу, у розвитку виробництва.

Проте натуралістичний підхід мав і багато недоліків, зумовлених тим, що А.Сміт і Д.Рікардо не спромоглися до кінця з'ясувати різницю між позичковим і реальним капіталом. Нагромадження позичкового капіталу вони розглядали лише як відображення нагромадження реального капіталу.

Визначаючи похідний характер кредиту від виробництва, А.Сміт і Д.Рікардо не побачили його зворотнього впливу на сферу виробництва, на оборот реального капіталу. Роль банків вони зводили до простих посередників у кредиті, не визнаючи їхнього активного впливу на процес відтворення. Така одnobічність позначилась і на трактуванні суті позичкового процента. Вони виводили норму процента з норми прибутку і не розгледіли залежності процента від зміни попиту на позичковий капітал і його пропозиції, відносної самостійності руху процента і його впливу на зміну ринкової кон'юнктури.

Вказані недоліки натуралістичної теорії не можна розцінювати як помилки її основоположників. Це лише та межа, до якої вони змогли дійти у своїх дослідженнях. Переступити її мали вже її послідовники. В міру зростання ролі кредиту й банків у розвитку виробництва, заміни дійсних грошей кредитними засобами обігу, використання кредиту й банків у цілях державного регулювання економіки послаблювалися передумови для дальшого розвитку концепцій, що випливали з натуралістичної теорії кредиту. Обмежуючи кредитні можливості банків масштабами їхніх пасивних операцій, ці концепції дедалі частіше вступали в суперечність із реальною дійсністю.

Суть капіталотворчої теорії кредиту визначається такими основними положеннями: 1) кредит, як і гроші, є безпосередньо капіталом, багатством, а

тому розширення кредиту означає нагромадження капіталу; 2) банки – це не посередники в кредиті, а „фабрики кредиту”, творці капіталу; 3) активні операції є первинними щодо пасивних.

Основоположником капіталотворчої теорії кредиту був англійський економіст Дж. Ло. Згідно з його поглядами, кредит не залежить від процесу відтворення, і відіграє важливу роль у розвитку економіки.

Поняття кредиту поєднувалось з грішми й багатством. На думку Ло, за допомогою кредиту можна залучити і привести в рух усі невикористані виробничі можливості країни, створити багатство й капітал. Банки, він розглядав не як посередників, а як творців капіталу. Для цього достатньо лише активно розширювати кредит за рахунок випуску грошей. Щоб розірвати вузькі межі обігу грошей, Дж. Ло пропонував випускати нерозмінні грошові знаки. Шляхом розширення кредитування за рахунок емісії незабезпечених банкнот він обіцяв у короткий строк збагатити країну. Однак ці ідеї на практиці провалились. Так, будучи міністром фінансів Франції, Ло в 1720 році реорганізував свій приватний емісійний банк у державний Королівський банк. Поки він випускав банкноти в порядку дисконту векселів і розмінював їх на срібло, усе було гаразд. Як тільки цей банк розпочав випуск незабезпечених банкнот, вони катастрофічно знецінились і банк збанкрутував. Це на тривалий час підірвало довіру до капіталотворчої теорії і зміцнило позиції прихильників теорії натуралістичної.

Проте в міру розвитку кредитної системи, акціонерних банків і чекового обігу капіталотворча теорія знову відродилася. Особливо сприяв цьому у другій половині XIX столітті англійський економіст Г.Маклеод. У своїх наукових працях "Основи політичної економії" і "Теорія і практика банківської справи" він висунув нові обґрунтування капіталотворчої природи кредиту. На відміну від Дж. Ло він стверджував, що кредит не створює капіталу, а сам є капіталом, причому продуктивним, оскільки дає прибуток у вигляді процента; банки – вони створюють кредит, а значить, і капітал. Розглядаючи банки як "фабрики кредиту", Г.Маклеод цілком логічно вирішальної ролі в їхній

діяльності надавав активним операціям. На його думку, банки через депозитну чи готівкову емісію можуть здійснювати кредитні операції, внаслідок яких потім формуються депозити. Тому він не бачив суттєвої різниці між емісійними та депозитними банками. Якщо перші здійснюють кредитування за рахунок готівкової емісії, то другі – за рахунок емісії депозитної. Головна помилка Г.Маклерда полягала в ототожненні категорій кредиту, грошей і капіталу. Прихильники цієї теорії помилково доводили, що кредит і гроші – багатство, оскільки цінні папери (акції, облігації, чеки) можна обміняти на гроші, а банки створюють капітал саме через активні операції. Вони не розуміли, що розміри банківського кредиту визначаються умовами суспільного відтворення (можливостями ресурсного відтворення), а не обсягами позичкових операцій банків.

Проте Г.Маклеод, на відміну від Дж. Ло і завдяки його експериментам з емісійним банком, уже розумів, що капіталотворення з допомогою кредиту не може бути безмежним. Він попереджав, що в здатності банків помножувати капітал криється велика загроза. Тому Г.Маклеод навіть ставив завдання знайти межі "розумного" збільшення обсягів кредиту. Усе це стало помітним внеском у розвиток капіталотворчої теорії кредиту, а водночас і кроком до зближення з натуралістичною теорією.

Кредитна політика, що базувалася на капіталотворчій теорії, дедалі більше набирала експансіоністського характеру, у зв'язку з чим сама теорія стала називатися експансіоністською.

Першим зробив спробу пристосувати постулати капіталотворчої теорії до потреб державно-монополістичного регулювання економіки австрійський вчений Й.Шумпетер у своїй книзі "Теорія господарського розвитку" і дійшов висновку, що основним рушієм економічного розвитку є кредит. Це зумовлено тим, що банки, які є капіталом, оскільки використовуються підприємцями для розширення виробництва.

Ототожнивши кредит із капіталом, Й.Шумпетер оголосив кредит і банки вирішальними факторами розвитку виробництва, здатними запобігти економічним кризам, інфляції, забезпечити процвітання суспільства.

Ще далі в розробці кредитної політики, згідно з ідеями капіталотворчої теорії кредиту просунувся А. Ган. Як і його попередники вважав, що банки спроможні безмежно розширювати кредит шляхом депозитно-чекової емісії, що їхні активні операції первинні стосовно пасивних, а останні є лише відображенням перших. На відміну від своїх попередників, А. Ган зробив спробу пояснити механізм капіталотворчої функції кредиту. Найповніше вона може розкритися під час кредитування за контокорентом. У такій формі банки задовольняють потреби підприємств не тільки в короткострокових, а й у довгострокових кредитах, а отже, і в капіталах. За контокорентом банк може будь-коли збільшити "купівельну силу" підприємства, необхідну для залучення в його оборот робочої сили і матеріальних цінностей. Збільшення виробництва і зростання цін зумовлюють додатковий попит на кредит. Такий механізм забезпечує зрощування банків з підприємствами, їхній постійний контроль над економікою.

Виходячи з цього, А.Ган розробив рекомендації щодо широкого використання кредитної політики для підтримування високої економічної кон'юнктури. Змінюючи умови кредитування, постійно форсуючи наданням позик, банки можуть створити стільки "купівельної сили", скільки необхідно, щоб збільшити попит, запобігти кризі надвиробництва, згладити коливання економічного циклу. Рекомендації А. Гана користувалися великою популярністю в 20-ті роки, коли глибокі економічні кризи регулярно вражали капіталістичний світ. Проте тривала гіперінфляція в самій Німеччині не сприяла підвищенню авторитету капіталотворчих рекомендацій. Вченого навіть звинувачували в тому, що його теорія сприяла розв'язанню гіперінфляції. Під тиском цих звинувачень він дещо переглянув свої позиції, зокрема, перестав вважати кредитну експансію єдиною умовою високої економічної кон'юнктури. Замість політики постійної кредитної експансії А.Ган почав радити періодично проводити кредитну реструкцію.

Проте це не означало принципової відмови А. Гана від капіталотворчої теорії кредиту. Уже в 1960 році він стверджував, що значна частина висунутих ним у 20-ті роки положень, які гостро критикувалися тоді його опонентами, в кінцевому підсумку набули загального визнання. І це справді так. Усі сучасні теорії грошово-кредитного регулювання, передусім кенсіанського напрямку, базуються на основних постулатах капіталотворчої теорії кредиту.

Дж. Кейнс повністю сприйняв основні положення капіталотворчої теорії і запропоновану А.Ганом ідею використання її в інтересах державного регулювання економіки. Слідом за А. Ганом, Дж. Кейнс стверджував, що кризи й безробіття можуть бути ліквідовані втручанням емісійного банку й уряду в економічні процеси.

Причини економічних криз він вбачав у недостатньому попиті на предмети споживання пояснював тим, що зі зростанням доходів відносно зменшується схильність населення до споживання. Те саме і щодо обмеженого попиту на засоби виробництва: за Кейнсом, його можна пояснити обмеженістю приватних інвестицій. Цю останню тенденцію Дж.Кейнс вважав наслідком високого рівня процента. Якщо рівень процента дорівнює чи перевищує норму прибутку, то це стимулює капіталістів віддавати перевагу ліквідності, тобто тримати свій капітал і доходи в грошовій формі, а не вкладати в підприємства чи збільшувати споживання. Особливо відчутно перевага ліквідності над інвестиціями виявляється за умов "невпевненості".

Дж. Кейнс вважав за можливе посиленням кредитної експансії збільшити масу грошей в обігу і пропозицію позичкового капіталу. Проте вплив цього фактора на збільшення попиту, а отже, на послаблення кризового спаду і зростання зайнятості він бачив не прямим, а опосередкованим – через ставку процента. Якщо внаслідок кредитної експансії ставка процента знижується, то послаблюється перевага ліквідності і зростають інвестиції, які дають таку саму або більшу норму прибутку. Це сприяє швидкому виходу з кризового стану. У тому самому напрямі діє розширення платоспроможного попиту з боку населення, що стимулюється зростанням доходів і зменшенням процента за умов кредитної експансії.

Установлена Дж. Кейнсом залежність зростання економічної активності й зайнятості від зниження позичкового процента, а в кінцевому підсумку – внаслідок кредитної експансії, базувалася на кількісній теорії грошей і капіталотворчій теорії кредиту. Проте він розумів "вузькі місці" обох теорій і у своїх побудовах механізму грошово-кредитного регулювання хотів їх обмінути. Саме цим пояснюється той факт, що Кейнс пов'язував ціни, економічну кон'юнктуру і зайнятість з кількістю грошей не прямо, а безпосередньо – через кредит, попит та інвестиції. Більше того, вплив кількості грошей на рівень процента він вважав відчутним лише в певних межах, після виходу за які процент перестає реагувати на кількість грошей в обігу, а збільшення кредитної експансії набирає інфляційного характеру. Тому Дж. Кейнс відмовився від ідей своїх попередників щодо безмежних капіталотворчих можливостей кредиту та банків і радив поряд з кредитними інструментами широко використовувати інші заходи для регулювання економіки.

Ряд українських авторів при визначенні досліджуваної категорії припускають використання термінів “кредит”, “позичка”, “позика” як синонімів, що є неприпустимим, оскільки призводить до збоченого, неоднозначного трактування та викривленого розуміння сутності кредиту.

В “Банківській енциклопедії” кредит трактується як “економічні відносини, що виникають між кредитором і позичальником з приводу одержання останнім позички в грошовій або товарній формі на умовах повернення в певний строк і, звичайно із сплатою відсотку”. Проте, в Цивільному Кодексі України здійснено чітке законодавче розмежування сутності цих термінів, яке обумовлюється специфікою конститутивних ознак, формою укладених угод та суб'єктно-об'єктним складом (табл. 1).

Як бачимо з таблиці, сутнісна відмінність і нетотожність термінів “кредит”, “позика”, “позичка” свідчить про неприйнятність дефініцій кредиту, наведених даними дослідниками. Так, кредит не може бути “відносинами з приводу ... позики чи позички”, оскільки остання передбачає безоплатне користування об'єктом позичкових відносин, яким є річ.

Таблиця 1

Сутнісна відмінність термінів “кредит”, “позика”, “позичка” визначена діючим Цивільним Кодексом України.

Ознаки	„Позичка”	„Позика”	„Кредит”
Визначення терміну	За договором позички одна сторона (позичкодавець) безоплатно передає або зобов’язується передати другій стороні (користувачеві) річ для користування протягом встановленого строку	За договором позики одна сторона (позикодавець) передає у власність другій стороні (позичальникові) грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов’язується повернути позикодавцеві таку ж суму грошових коштів (суму позики) або таку ж кількість речей такого ж роду та такої ж якості	За кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов’язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов’язується повернути кредит та сплатити проценти
Суб’єкти	Позичкодавець, користувач	Позикодавець, позичальник	Кредитодавець (банк або інша фінансова установа), позичальник
Об’єкт	Річ	Грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками	Грошові кошти
Конститутивні ознаки	Поверненість, безоплатність	Поверненість	Поверненість, платність
Форма договору	Усна – між фізичними особами; письмова – у разі, якщо одна із сторін – юридична особа, при угоді позики транспортних засобів	Усна – якщо сума менш ніж у десять разів перевищує встановлений законом розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян; письмова – у разі, якщо одна із сторін – юридична особа	Договір укладається виключно в письмовій формі, нотаріально засвідчується

Позикові ж відносини охоплюють більш широкий спектр економічних відносин, ніж кредитні й позичкові, тому, на нашу думку, визначення терміну “кредит” повинно базуватись на визнанні кредиту, як і позички, однією з форм здійснення позикових відносин.

Як показав аналіз чинного законодавства, йому, як і економічній теорії, притаманна відсутність однозначного, чіткого й науково обґрунтованого визначення кредиту, що перешкоджає формуванню відповідної теоретично-правової бази для ефективної організації кредитних відносин (табл. 2).

Таблиця 2

Визначення кредиту та кредитних операцій в законодавстві України

Законодавче джерело	Визначення
Положення НБУ № 246 “Про кредитування”	Кредит – позичковий капітал банку у грошовій формі та банківських металах, що передається у тимчасове користування на умовах забезпеченості, повернення, строковості, платності й цільового характеру використання
Закон України № 2121- III “Про банки і банківську діяльність”	Банківський кредит – будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми
Закон України № 2664 –III “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”	Фінансовий кредит – кошти, які надаються в позику юридичній або фізичній особі на певний строк і під процент
Положення НБУ № 279 “Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків”	Кредитні операції – вид активних операцій, пов'язаних з наданням клієнтам коштів у тимчасове користування або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування за певних умов, а також надання гарантій, поручительств, авалів, розміщення депозитів, проведення факторингових операцій, фінансового лізингу, видача кредитів у формі врахування векселів тощо.

<p>Постанова Правління НБУ № 368 “Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні</p>	<p>До кредитних операцій належать активні операції банку, що пов'язані з наданням клієнтам залучених коштів у тимчасове користування (надання кредитів у готівковій або безготівковій формі, на фінансування будівництва житла та у формі врахування векселів, розміщення депозитів, проведення факторингових операцій, операцій репо, фінансового лізингу) або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування (надання гарантій, поручительств, авалів тощо), а також операції з купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів і від свого імені (включаючи андеррайтинг), будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми</p>
---	---

Найпомітніше суть кредиту проявляється в його функціях (рис.1).

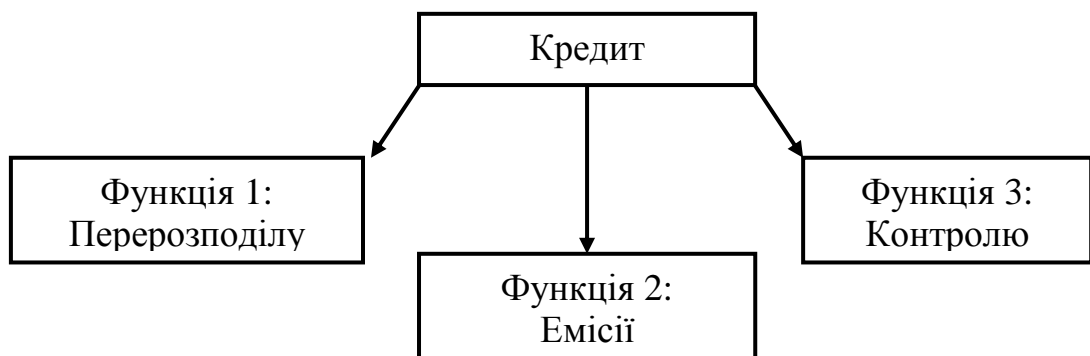

Рис. 1. Схема відображення функції кредиту

Функція перерозподілення полягає в тому, що за допомогою кредиту відбувається перерозподіл грошових капіталів на засадах повернення. Вона проявляється як за мобілізації грошових капіталів, що тимчасово не беруть участі в господарському обороті, так і за їх розміщення у сфері економічної діяльності. У цій функції кредит виступає тільки як форма передачі капіталу з одних рук до інших. З одного боку, відбувається нагромадження грошових капіталів за рахунок реальних заощаджень економічних агентів. У суб'єктів господарської діяльності такими заощадженнями можуть бути: грошові залишки на рахунках в банку, амортизаційні відрахування, невикористаний

прибуток. Нагромадження капіталу може відбуватись за рахунок особистих доходів та заощаджень населення, невикористаних бюджетних коштів банків та пара банків, навіть емісії грошей. Залучені банками тимчасово вільні грошові кошти становлять джерело їхніх кредитних ресурсів і відображаються у пасиві балансу, а видані кредити показуються в балансі як активи. З іншого боку, за допомогою кредиту відбувається зосередження позичкового капіталу у найпріоритетніших сферах економічної діяльності. Кредит дає змогу спрямувати позичковий капітал у ту сферу чи галузь економіки, яка здатна забезпечити ефективніше використання цього капіталу. Тільки кредит забезпечує можливість використання позичкового капіталу не там, де його створено, а там, де він має найбільше шансів збільшити свою вартість. Отже, кредит сприяє переливанню капіталів з одних галузей економіки в інші та вирівнюванню норми прибутку. Інакше перерозподіл через кредитний механізм позичкового капіталу втрачає будь-який економічний сенс.

Другою функцією кредиту є емісійна (антипаційна), тобто випуск грошей для обслуговування платіжного обороту. Суть цієї функції кредиту випливає із функції грошей як засобу платежу. Тому можна сказати, що кредит – це не що інше, як гроші у функції засобу платежу. На основі кредиту здійснюється емісія грошей як платіжних засобів. Образно можна сказати: “... що кредит – батько всіх грошей, емісія ж – їхня мати”.

Будь-яка емісія готівкових чи депозитних грошей – результат кредитної операції. Видача позики збільшує грошову масу в обороті, а погашення позики її зменшує. Треба зазначити, що сама по собі кредитна емісія грошей не має якихось обмежень. Наприклад, держава може вдаватись до емісії грошей для покриття бюджетного дефіциту, що особливо часто трапляється за умов інфляції. Однак випускати гроші в оборот можна тільки тоді, коли в цьому є реальна потреба. У цій функції кредит сприяє економії витрат грошового обігу. Через кредит відбувається прискорення обороту грошей; взаємне зарахування платежів; запровадження прогресивних систем розрахунків для юри-

дичних та фізичних осіб, що в кінцевому підсумку забезпечує скорочення грошової маси в обороті та економію суспільних витрат.

Контрольна функція впливає із самої природи кредиту. Вона полягає в тому, що в процесі кредитування забезпечується контроль за дотриманням умов та принципів кредиту з боку суб'єктів кредитної угоди.

2. Сучасні форми кредиту та особливості їх застосування

Комерційний кредит – історично перша форма кредитних відносин. Практика відстроченого платежу в обмін на негайно одержувані товари існувала ще на ранніх стадіях розвитку товарного обміну. Комерційний кредит (продаж товарів з відстрочкою платежу) виник й утвердився внаслідок сталого незбігу потреб економічних суб'єктів з їхньою наявною у даний момент платоспроможністю. Сукупність мікроекономічних відносин між господарськими суб'єктами з приводу надання (одержання) комерційного кредиту становить фундамент національної кредитної системи.

Комерційний кредит – це товарна форма кредиту, яка визначає відносини з питань перерозподілу матеріальних ресурсів і характеризує кредитну угоду між двома суб'єктами господарської діяльності. Комерційний кредит надається продавцем (виробником) покупцеві (споживачеві) у вигляді відстрочки оплати за продані товари (виконані роботи, надані послуги).

Суб'єктами комерційного кредиту є:

- а) підприємство-постачальник (кредитор), яке надає відстрочку платежу за свій товар;
- б) підприємство-покупець (позичальник), яке передає кредитору вексель як боргове свідоцтво і зобов'язання платежу.

У разі оформлення комерційного кредиту за допомогою векселя інші угоди про надання кредиту не укладаються.

Комерційний кредит може також оформлятися без використання векселів. У цьому випадку надання і погашення кредиту здійснюється на умовах, передбачених договором між кредитором і позичальником.

Об'єктом комерційного кредиту є реалізовані товари, виконані роботи, надані послуги, щодо яких продавцем надається відстрочка платежу. Отже, об'єктом комерційного кредиту є товарний капітал. Надання позик у товарній формі – специфічна риса комерційного кредиту.

Характерною особливістю комерційного кредиту є те, що він здійснюється підприємствами за їхнім власним розсудом і не підпорядковується банківській системі. При комерційному кредиті суб'єкти кредитних відносин регулюють свої господарські зв'язки і можуть створювати платіжні засоби у вигляді векселів – зобов'язань боржника сплатити кредитору зазначену суму у визначений термін. Вексель є фінансовим інструментом комерційного кредиту.

Процес комерційного кредитування завершується при погашенні підприємством-платником (постачальником) заборгованості за даною позикою. Акт продажу вважається незавершеним доти, поки гроші не надійдуть у повній сумі з відсотком продавцеві (кредитору).

Погашення комерційного кредиту може здійснюватися шляхом:

- а) сплати боржником за векселем;
- б) передачі векселя відповідно до чинного законодавства іншій юридичній особі (крім банків та інших кредитних установ);
- в) переоформлення комерційного кредиту на банківський.

У ринковій економіці основною формою кредиту є банківський кредит. Кредитування господарських суб'єктів і громадян є однією з найважливіших функцій банків як спеціалізованих кредитних установ. Банківський кредит – необхідний інструмент стимулювання народного господарства, без якого не можуть успішно працювати товаровиробники. В сучасних умовах необхідно навчитися як на макро-, так і на мікрорівні, правильно й ефективно використовувати банківський кредит в інтересах розвитку економіки України.

Банківський кредит – це форма кредиту, за якою грошові кошти надаються в позику банками. Комерційні банки, що мають ліцензію НБУ, є головною ланкою кредитної системи; вони одночасно виступають у ролі покупця і продавця наявних у суспільства тимчасово вільних коштів. Позики надаються банками суб'єктам господарювання всіх форм власності у тимчасове користування на умовах, передбачених кредитним договором. Фінансовою основою банківського кредиту є позичковий банківський капітал.

Основними джерелами формування банківських кредитних ресурсів є власні кошти банків, залишки на розрахункових і поточних рахунках, залучені на депозитні рахунки кошти юридичних і фізичних осіб, міжбанківські кредити та кошти, одержані від випуску цінних паперів. Кредитні операції здійснюються банками у межах власних кредитних ресурсів. Величина кредитних ресурсів банків залежить від рівня обов'язкових економічних нормативів регулювання діяльності комерційних банків, що встановлюються НБУ.

Банківський кредит носить комерційний характер. Мета діяльності банку в процесі кредитування – отримання максимального прибутку. Спрямованістю на прибутки визначається головна лінія економічної поведінки комерційних банків як при купівлі кредитних ресурсів, так і при їх продажу клієнтам. Банківський кредит надається при укладенні кредитного договору. Всі питання, що виникають з приводу кредитування, вирішуються на договірній основі безпосередньо між банком і позичальником. Згідно з договором кожний із суб'єктів кредитних відносин бере на себе певні зобов'язання. Кредитний договір укладається банком для кожного позичальника індивідуально.

За строками користування банківські кредити поділяють на:

- а) короткострокові (до 1 року);
- б) середньострокові (до 3 років);
- в) довгострокові (понад 3 років).

За забезпеченням виділяють такі види банківського кредиту:

- 1) забезпечені заставою (майном, майновими правами, цінними паперами); вартість застави звичайно перевищує суму кредиту;

- 2) гарантовані (банками, фінансами чи майном третьої особи);
- 3) з іншим забезпеченням (поручительство, свідоцтво страхової фірми);
- 4) незабезпечені (бланкові кредити).

Банківський кредит під заставу цінних паперів називається ломбардним.

За ступенем ризику банківські позики поділяються на: стандартні кредити та кредити з підвищеним ризиком.

В умовах наявності кризової ситуації в національній економіці України закономірно підвищується ризик кредитних операцій комерційних банків. Кредити з підвищеним ризиком посідають у таких умовах провідне місце в кредитному портфелі банків.

Відповідно до Положення НБУ "Про порядок формування і використання резерву для відшкодування можливих втрат за позиками комерційних банків" банківські позики поділяють на п'ять груп: стандартні, під контролем, субстандартні, сумнівні, безнадійні.

Стандартні позики характеризуються мінімальним ступенем ризику (2 %), що відповідає умовам стабільного фінансового стану позичальника. Для позик під контролем ступінь ризику дорівнює 5 %. Робота з цими позиками не створює проблем для фінансової діяльності комерційних банків. Субстандартні позики – це позики з підвищеним ризиком (ступінь ризику – 20 %). Фінансовий стан позичальника на момент оцінки при такому виді банківського кредиту викликає серйозні побоювання.

Сумнівними є кредити, повернення яких викликає сумнів у банку. Для сумнівних позик характерний ступінь ризику в 50 %. До цих позик відносять пролонговані і прострочені кредити.

Пролонгація означає продовження терміну погашення позики після настання договірних строків погашення через фінансову неспроможність позичальника. Простроченими є позики, не повернені банкові у встановлений строк. У разі прострочення терміну повернення позики банк може відповідно до чинного законодавства використати своє заставне право, тобто спрямувати виручку від реалізації заставного майна прямо на погашення позички.

Безнадійними (до погашення) є позики, які не можуть бути повернені і збереження яких на балансі банку як активу не має сенсу (ступінь ризику – 100 %). Безнадійні позики списуються у встановленому порядку. В банківській практиці сумнівні, незабезпечені та безнадійні позики відносять до категорії проблемних кредитів.

За методами надання виділяють такі види банківських кредитів:

- а) у разовому порядку;
- б) відповідно до відкритої кредитної лінії;
- в) гарантійні (із заздалегідь обумовленою датою надання, за потребою).

У сучасних умовах комерційні банки пропонують клієнтам різноманітні схеми кредитування (надання позик).

У світовій банківській практиці найпоширенішими схемами надання позик є кредитна лінія, револьверний (автоматично поновлюваний) кредит, контокорентний рахунок, овердрафт.

Кредитна лінія – це оформлена договором згода банку надавати позичальникові кредити протягом певного часу до певної заздалегідь визначеної максимальної величини – ліміту кредитування. Кредитна лінія – це перспективний вид банківської позики. Протягом дії кредитної лінії клієнт може у будь-який момент отримати позику без оформлення кредитних документів. Позики надаються в межах попередньо встановленого ліміту кредитування. Розмір заборгованості може коливатися залежно від зміни реальних потреб клієнта, але сукупний залишок за кредитною лінією не повинен перевищувати встановленого ліміту.

Револьверний кредит – це позика, що надається банком клієнту в межах встановленого ліміту заборгованості, який використовується повністю або частинами і відновлюється в міру погашення раніше виданого кредиту. Револьверний кредит це багаторазово поновлюваний кредит. Постійне відновлення позики в умовах тривалих відносин банку і клієнта – характерна особливість револьверного кредиту. Протягом періоду дії револьверного кредиту клієнт неодноразово позичає і повертає борг. Револьверний кредит часто-густо надається на умовах бланкової позики.

До категорії револьверних кредитів, як правило, включаються позики, що надаються фізичним особам за кредитними картками.

Класичним методом надання позик в умовах ринкової економіки вважається контокорентний кредит. Цей вид банківського кредиту надається клієнтам, що мають у даному банку поточний рахунок. Контокорентний кредит органічно поєднує кредитне і розрахунково-касове обслуговування клієнта на основі відкриття єдиного активно-пасивного контокорентного рахунка. Банк бере на себе всі операції клієнта за поточними вимогами та зобов'язаннями.

Обсяг і строки контокорентного кредиту визначаються господарськими потребами клієнта, але в межах встановленого в кредитному договорі ліміту. Ліміт кредитування для кожного позичальника встановлюється індивідуально залежно від його фінансового стану і репутації. У межах ліміту кредитування позичальник отримує широкі можливості для маневрування обіговими коштами. Клієнт на основі контокорентного кредиту може оперативним без узгодження з банком поповнювати свій поточний рахунок відповідною сумою грошей.

Овердрафт (англ. overdraft – перевищення кредиту) є специфічним різновидом контокорентного кредиту; це сума, в межах якої банк кредитує власника поточного рахунку. При овердрафті банк у межах узгодженого ліміту проводить платежі за клієнта на суму, що перевищує залишок коштів на його поточному рахунку. В результаті на рахунку позичальника виникає дебетове сальдо, яке й виражає суму його заборгованості перед банком. Із від'ємного залишку на рахунку банк стягує відсоток, як за звичайний кредит. Правом на отримання овердрафтного кредиту користуються особливо надійні клієнти банку. Овердрафт, як правило, використовується в сучасній західній банківській практиці для кредитування приватних осіб на поточні потреби.

У вітчизняних банках майже абсолютно переважають одноразові кредити, які надаються з простих позичкових рахунків для обслуговування конкретних комерційних операцій.

За методами погашення банківські кредити поділяються на такі, що погашаються:

- а) водночас;
- б) у розстрочку;
- в) достроково (за вимогою кредитора або за заявою позичальника);
- г) з регресією платежів;
- д) після закінчення обумовленого періоду (місяця, кварталу).

Ту банківську позику, яка погашається водночас, часто називають прямою; вся основна заборгованість за цією позикою має бути погашена на одну кінцеву дату. Відсотки ж можуть сплачуватися через певні проміжки часу або по закінченні строку позики. Позички в розстрочку передбачають періодичне погашення основної суми заборгованості, як правило, рівними частинами. У цьому випадку погашення позики не є таким обтяжливим для позичальника, як при погашенні водночас.

За формою залучення (організації) банківський кредит поділяється на:

- а) двосторонній (комерційний банк – позичальник);
- б) консорціумний;
- в) "дзеркальний";
- г) багатосторонній (паралельний).

Банківський консорціум – тимчасове добровільне об'єднання комерційних банків для розв'язання конкретних господарських завдань. Банки – учасники консорціуму зберігають свою господарську самостійність і можуть брати участь у діяльності інших об'єднань.

Банківський консорціум надає кредит позичальникові в такі способи: шляхом акумулювання кредитних ресурсів у визначеному банку з подальшим наданням кредитів суб'єктам господарської діяльності; шляхом гарантування загальної суми кредиту провідним банком або групою банків – кредитування здійснюється при цьому залежно від потреби у кредиті; шляхом зміни гарантованих банками-учасниками квот кредитних ресурсів за рахунок залучення інших банків для участі в консорціумній операції. Банківські консорціуми створюються з метою акумуляції кредитних ресурсів як в націо-

нальній, так і в іноземній валюті, для здійснення кредитування господарських програм із значними обсягами фінансування, зменшення кредитних ризиків, дотримання нормативного показника максимального розміру ризику на одного позичальника. Консорціумний кредит може надаватися банками різних країн для кредитування зовнішньоекономічної діяльності.

Різновидом консорціумного кредиту є паралельний кредит. При паралельному кредитуванні в угоді беруть участь два або більше банків, які самостійно ведуть переговори з позичальником. Банки-кредитори узгоджують між собою умови кредитування, щоб у підсумку укласти кредитний договір із загальними для всіх учасників умовами. Кожний банк самостійно надає позичальникові визначену частку кредиту, дотримуючись загальних, узгоджених з іншими банками-кредиторами, умов кредитування.

На основі багатосторонніх банківських кредитів з'являється можливість здійснювати великі довгострокові кредитні проекти для задоволення, насамперед, потреб інвестиційної сфери.

При класифікації банківських кредитів використовуються й інші критерії виділення тих чи інших видів позик. Це джерела залучення (внутрішні позики, в межах своєї країни; зовнішні, тобто міжнародні позики); економічне призначення (зв'язані позички і незв'язані позички, в яких не зазначається об'єкт кредитування); вид відсоткової ставки (позички з фіксованою ставкою; позички з плаваючою ставкою; позички із змішаною ставкою).

Державний кредит – це специфічна форма кредитних відносин, у яких позичальником є держава, а кредиторами – юридичні або фізичні особи. Економічним призначенням державного кредиту є акумуляція державою коштів на основі принципу повернення для фінансування державних видатків. Державний кредит дозволяє державі як позичальнику використовувати додаткові грошові ресурси для покриття бюджетного дефіциту без здійснення з дією метою грошової емісії.

За своїм економічним змістом державний кредит невіддільний від державного боргу. Наслідком державного кредиту є зростання державного бор-

гу. Державний борг – це сума коштів, отриманих від випущених, але ще не погашених державних позик. Інакше кажучи, державний борг – це фінансові зобов'язання держави на певну дату стосовно своїх кредиторів. Таким чином, державний борг виникає внаслідок випуску державних позик і залучення кредитних ресурсів для покриття дефіциту державного бюджету.

В економічній науці принципи і механізми застосування державного кредиту найповніше і найгрунтовніше розроблені в кейнсіанській теорії. Представники класичної та неокласичної економічної теорії, як правило, з недовірою ставилися до використання внутрішнього державного кредиту як засобу економічного розвитку. Монетаристські концепції при виборі з двох можливих варіантів: 1) "дефіцит бюджету, державний кредит" і 2) "зрівноваження бюджету, відмова від державного кредиту" – однозначно віддають перевагу другому.

У демократичних суспільствах державні позики випускаються на суворо добровільній основі. При цьому власники облігацій державних позик – кредитори отримують низку додаткових фінансових переваг (пільг). У тоталітарному суспільстві державний кредит ґрунтується, як правило, на примусових принципах. Типовим явищем тут є невивплата частини заробітної плати, її розміщення в облігації державних позик і казначейські векселі, зарахування на блоковані рахунки в ощадні державні каси тощо.

Розміщуються державні позики переважно за підпискою серед фізичних та юридичних осіб, через банки, шляхом продажу на біржі та з аукціонів. Для фізичних та юридичних осіб державний кредит є формою заощадження, інвестування коштів у державні цінні папери, які приносять гарантований дохід.

Держава використовує позики, щоб забезпечити себе додатковими фінансовими коштами, які не можна зібрати за допомогою податків. Необхідність збільшення обсягів державного внутрішнього запозичення зумовлюється завданнями здійснення невідкладних державних видатків.

Юридичною основою державних позик, як і банківських, є договір. Саме добровільний і договірний характер державних позик відрізняє їх від одностороннього й суворо примусового характеру податків. Замість наданих у розпорядження держави на певний строк коштів кредитори отримують документи – державні цінні папери, які надають їм певні фінансові переваги.

Результатом запровадження державного кредиту є формування ринку державних цінних паперів.

Структура державного кредиту утворюється з різних взаємозв'язаних компонентів і видів.

Залежно від статусу позичальника розрізняють централізований і децентралізований державний кредит. У першому випадку державні цінні папери випускаються урядом (Міністерством фінансів), у другому – місцевими органами влади. Місцеві позики є важливою складовою фінансів регіонального самоврядування. Вони дозволяють мобілізувати тимчасово вільні грошові кошти для потреб розвитку конкретних регіонів. Децентралізований державний кредит і місцеві позики в перспективі можуть стати в Україні важливим фінансовим інструментом розвитку народного господарства.

Емітент облігацій місцевих позик зобов'язаний оголосити всю необхідну інформацію про свій економічний і фінансовий стан. На основі цієї інформації потенційні інвестори будуть приймати рішення стосовно ризику придбання цих облігацій.

Облігація місцевої позики містить такі реквізити: найменування цінного паперу, найменування емітента, місце знаходження емітента, номінальна вартість облігації, строк погашення, розмір відсотків, дата й номер свідоцтва про реєстрацію випуску облігацій, серія та номер облігації, підпис голови Ради. Право власності на облігації посвідчується сертифікатом. Як правило, випуск місцевих облігацій вважається таким, що відбувся, якщо в період розміщення було реалізовано не менше 50% від їх кількості, передбаченої до випуску.

Якщо головною доходною частиною бюджету відповідного регіону є відрахування, дотації, субвенції, отримані з бюджетів вищого рівня, то обсяг випуску облігацій місцевих позик має погоджуватися з центральним фінансовим органом – Міністерством фінансів. Можуть вводитися й інші обмеження: лімітування граничної суми позики з точки зору консолідованого бюджету, звуження масштабів використання суцього бюджетними процедурами тощо.

Ефективність використання місцевих позик багато в чому визначається суб'єктивним фактором – рівнем кваліфікації спеціалістів, які на місцях організують розміщення облігацій.

Залежно від місця розміщення державного кредиту розрізняють внутрішні державні позик (розміщуються в даній державі в національній валюті) і зовнішні позик (розміщуються за кордоном в іноземній валюті). Однак у процесі розміщення внутрішніх державних позик можуть брати активну участь й нерезиденти. Лібералізація порядку інвестування коштів нерезидентів на ринок державних цінних паперів розширює його фінансові можливості. Держава може брати позик в міжнародних кредитних установах та банках інших країн. Зрозуміло, що необхідними передумовами вигідного розміщення зовнішніх державних позик на міжнародних фондових біржах є авторитет країни в світі, внутрішня суспільно-політична стабільність, фінансове благополуччя і достатній рівень кредитоспроможності. Незначні за обсягами зовнішні Державні позик є неефективними, оскільки їм важко знайти на біржах "широкого" покупця, а витрати на емісію цих цінних паперів є, як правило, досить високими.

Залежно від термінів погашення державою своїх боргових зобов'язань виділяють: короткострокові позик (поточні, як правило, до 1 року), середньострокові позик (як правило, від 1 до 5 років) і довгострокові позик (як правило, понад 5 років). Очевидно, що конкретний термін погашення державних позик, за яким виділяються різні види державного кредиту, є відносним.

Занадто великі терміни погашення державних позик вважаються недоцільними, адже в цьому випадку обтяжуються майбутні покоління громадян даної країни. Особливо наочно цей факт проявляється при зовнішніх позиках. Чи має моральне право нинішнє покоління перекладати на своїх дітей та онуків сплату своїх видатків? Довгострокові позики обтяжують державний бюджет на багато років вперед, перешкоджають його нормальному функціонуванню (зростає загальна сума, що підлягає сплаті кредиторам за весь час позики). Проте діє й інша закономірність: чим "коротші" облігації державних позик, тим складніше налагодити управління і регулювання їх обігом.

За видами доходності державні позики поділяють на:

- а) відсоткові позики: власники державних цінних паперів отримують дохід з розрахунку певних, як правило, фіксованих, відсотків річних;
- б) безвідсоткові (дисконтні) позики: державні цінні папери реалізуються за ціною нижчої їх номінальної вартості; різниця між ціною придбання та номінальною вартістю облігації, що відшкодовується власникові під час погашення, становить дохід з цінних паперів; в Україні безвідсоткові (дисконтні) облігації внутрішньої державної позики випускаються, починаючи з 1996 року.
- в) виграшні позики: державні цінні папери реалізуються без встановлення фіксованих відсотків; власники отримують дохід за умови включення даного номера облігації у виграшний тираж погашення.

Специфічне місце в системі державного фінансування і кредитування посідають державні лотереї – розіграш державою грошових сум чи речей за допомогою платних білетів. Лотерея виступає як форма залучення у відповідний бюджет коштів населення через продаж нумерованих лотерейних білетів, коли лише частина зібраних коштів розігрується у вигляді виграшів. Держава отримує при цьому дохід, який дорівнює різниці між коштами, які надходять внаслідок випуску та реалізації лотерейних білетів, і коштами, які використані на виплату виграшів (враховується й фінансування витрат організацій, які проводять лотереї).

Історія і практика проведення державних лотерей виявила найрізноманітніші їх різновиди: числові, прості, класні, спортивні, речові, грошові, тощо.

Споживчий кредит – це кредит, який надається фізичним особам на придбання споживчих товарів тривалого користування та послуг і який повертається в розстрочку. Сутнісна ознака споживчого кредиту – кредитування кінцевого споживання. Споживчий кредит дає змогу населенню споживати товари і послуги до того, як споживачі спроможні їх оплатити. Тим самим споживчий кредит забезпечує підвищення життєвого рівня споживачів. У макроекономічному плані споживчий кредит збільшує сукупний платоспроможний попит на предмети споживання і послуги, що стимулює розширення обсягів їх виробництва.

Головними параметрами споживчого кредиту є: 1) доступність кредиту; 2) величина відсоткової ставки; 3) строки надання і погашення; 4) здатність позичальника повернути кредит.

Суб'єктами споживчого кредиту є банки і торговельні заклади (кредитори) та населення (позичальники). Традиційно кредитування фізичних осіб здійснюється переважно ощадними та іпотечними банками.

У силу специфіки сфери кінцевого споживання виникає необхідність входження у відносини споживчого кредитування такого суб'єкта як торговельні організації, що здійснюють посередницьку діяльність з купівлі-продажу товарів і надання послуг. Споживчий кредит є формою допомоги торговельним закладам у збуті (продажу) товарів. При цьому кожна торговельна організація має знайти оптимальне поєднання прямого продажу товарів за гроші (готівкою чи безготівково) і продажу в розстрочку.

До числа суб'єктів споживчого кредиту належать також й небанківські кредитні установи.

Об'єктом споживчого кредиту є витрати, пов'язані із задоволенням потреб населення. Заведено поділяти ці витрати на дві групи:

- 1) витрати на задоволення потреб поточного характеру (придбання товарів в особисту власність);

2) витрати на задоволення потреб капітального або інвестиційного характеру (будівництво житла, утримання нерухомого майна).

Особливістю споживчого кредиту є те, що основною гарантією його надання виступають сталі постійні грошові доходи даної фізичної особи – позичальника.

До споживчих кредитів відноситься надзвичайно широкий набір видів позик. У самому загальному плані виділяють товарні і грошові споживчі кредити. Товарний споживчий кредит пов'язаний із продажем товарів тривалого користування в кредит (з розстрочкою платежу). Грошовий споживчий кредит – це надання банківськими або небанківськими кредитними установами позик фізичним особам на задоволення їхніх споживчих потреб.

Продаж товарів у розстрочку здійснюється на підставі договору купівлі-продажу товарів у розстрочку, який укладається за визначеною формою між суб'єктом господарювання і фізичною особою (покупцем), відповідно до якого суб'єкт господарювання зобов'язується передати обумовлений товар, а покупець провести розрахунки за товар у строки і у розмірах, передбачених цим договором. Договір укладається за умови пред'явлення покупцем паспорта і довідки для придбання товарів у розстрочку, що видається за місцем роботи (навчання), а непрацюючим пенсіонерам – органом, що призначив пенсію.

На практиці залежно від цільового характеру (призначення) використовуються різні види грошових позик.

Інвестиційні позики. Це кредит на будівництво і реконструкцію житла, будівництво садових будинків, благоустрій садових ділянок тощо. Даний вид споживчого кредиту є довгостроковим. Довгострокові споживчі інвестиційні позики, як правило, надаються комерційними банками під заставу нерухомості – квартир, будинків, дач, земельних ділянок, гаражів та ін. Надання будівельного споживчого кредиту часто здійснюється банком шляхом відкриття кредитної лінії, при цьому позика надається клієнтові частинами, які відповідають вартості завершених етапів будівельно-монтажних робіт. Тра-

диційно до інвестиційних довгострокових споживчих кредитів відносять позики на купівлю великої рогатої худоби та її молодняку.

Позики на розвиток індивідуальних господарств. Згідно з Порядком надання кредитів селянським (фермерським) господарствам (затверджено постановою Правління НБУ №46 від 6 березня 1995 р.) позичальник може звертатися до комерційного банку за отриманням таких кредитів: короткострокових (строком до 12 місяців) – на витрати поточної виробничої діяльності (оплату товарно-матеріальних цінностей і послуг, запаси готової продукції та інші сезонні витрати, пов'язані з виробництвом і реалізацією продукції); довгострокових (строком більше 12 місяців) – на будівництво, розширення, реконструкцію об'єктів виробничого призначення; придбання сільськогосподарської техніки, транспортних засобів; придбання худоби для поповнення основного стада та птиці; будівництво житлових будинків з надвірними будівлями та ін.

Позики на купівлю споживчих товарів або оплату послуг. Йдеться про дорогі товари і послуги тривалого користування: автомобілі, побутові прилади, електротехніку, меблі, оплату медичних послуг, відпочинку та ін. Така позика в силу своєї соціальної спрямованості має бути доступною в необхідних обсягах для більшості громадян. Кредитні відносини між комерційним банком і фізичною особою мають при цьому носити чесний і рівноправний характер.

Цільові позики окремим соціальним групам населення (наприклад, молодим сім'ям, студентам). Ці позики використовуються, як правило, в рамках загальнодержавних програм соціального захисту найуразливіших верств населення. Вони надаються на пільгових умовах: під низьку відсоткову ставку, за спрощених умов оформлення та ін.

Позики на нецільові споживчі (нагальні потреби). Йдеться про позики, необхідність в яких виникає у зв'язку із особливими обставинами непередбаченого характеру в житті громадян. Особливістю такого виду споживчого кредиту є те, що він надається готівкою у сумі, що залежить від доходу

(заробітку) позичальника і без зазначення цілей його використання. Відсотки за користування даною позикою диференціюються залежно від строку кредитування. Нецільові споживчі готівкові позики надаються також ломбардами під заставу майна, касами взаємодопомоги, окремими господарськими організаціями.

За суб'єктами кредитних відносин – з точки зору кредитора – споживчі кредити поділяються на банківські та небанківські; з точки зору позичальника – виділяються позики, що надаються всім верствам населення, різним соціальним групам, різним віковим групам тощо; за способом надання розрізняють позики прямі, що надаються безпосередньо позичальникам, і непрямі, які надаються через посередників (торговельні заклади, ломбарди, прокатні пункти); за ступенем покриття позикою вартості (ціни) споживчих товарів і послуг – позики на повну вартість і позики на часткову оплату товару (послуги) тощо.

Одним із різновидів споживчого кредиту є кредит, що надається ломбардами. Ломбарди – це кредитні установи, які позичають гроші під заставу рухомого майна. Основним завданням діяльності ломбардів є надання населенню позик під заставу предметів особистого користування і домашнього вжитку, а також збереження цих предметів за невелику платню. Під заставу береться, як правило, майно, яке можна швидко реалізувати. Застава забезпечує в даному випадку повернення кредиту. Страхування прийнятого майна відбувається за рахунок заставодавця.

Ломбарди надають позику на суму, яка менше вартості застави. Як правило, найбільше "цінуються" як заставне майно дорогоцінні метали і камені, перли, золоті годинники, за які розмір позики може досягати до 90% оцінки вартості. Позичальник зберігає право власності на закладене у ломбардах майно. У разі непогашення у встановлений строк позики, а також ухилення особи, яка заклала речі в ломбард, від їх отримання, право власності переходить до ломбарду, який передає майно на продаж (реалізацію). З виторгу

ломбард утримує суму боргу, нараховані відсотки, плату за збереження, витрати із страхування заставленого майна і його продажу.

Майно, яке здається в заставу, оцінюється за згодою сторін, а вироби з дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння і перлин – за державними розцінками. У разі непогашення позики в строк, зазначений у квитанції, заставодавець повинен сплатити пеню за кожен день прострочення в розмірі 1 % від суми позики.

Споживчі кредити надаються й такими небанківськими установами, як кредитні спілки, каси взаємодопомоги, кредитні кооперативи. Усі вони є громадськими організаціями, створеними на добровільних засадах на основі залучення особистих заощаджень для взаємного кредитування. Ці кредитні установи, як правило, не мають на меті одержання прибутку, тому надають позики безвідсоткові або під мінімальні відсотки. Кредитні спілки працюють з тими верствами населення, які в силу економічних причин не можуть отримати позику в банку. Такі кредитні установи задовольняють потреби своїх членів у дрібному кредиті (як споживчому, так і виробничому).

Банки постійно прагнуть надавати своїм клієнтам нові, зручніші кредитні послуги в сфері споживчого кредитування. В Україні новими видами грошових банківських споживчих позик вважаються чековий кредит і банківські кредитні картки.

Чековий кредит – це вид споживчого кредиту, при якому надання позики здійснюється при відкритті окремого чекового рахунка. В банківській практиці використовуються два основні різновиди чекового кредиту – кредитування з овердрафтного рахунка (при від'ємному сальдо на поточному рахунку) та кредитування на основі використання спеціального чекового рахунка і спеціальних банківських чеків.

Овердрафт – це кредит, який надається банком автоматично у разі утворення на поточному рахунку клієнта дебетового сальдо. Величина позики за овердрафтом визначається під час відкриття рахунка і не може перевищувати наперед визначеної суми. При овердрафтному чековому рахунку

наперед обумовлюється автоматичне надання банком кредиту в момент вичерпання залишку на рахунку.

Позики з овердрафтного чекового рахунка погашаються, як правило, в процесі надходження на рахунок нових додаткових коштів.

Спеціальні чекові рахунки відкриваються в банку з метою надання (випуску) для своїх клієнтів спеціальних чеків визначеної вартості. Банк встановлює клієнту на його прохання певний ліміт кредитування і на цю величину видаються чеки. Сума кредиту зараховується в дебет даного рахунка.

Чековий кредит є різновидом поновлюваної позики. Це – форма кредитної лінії з правом одержання кредиту протягом певного строку.

Використання клієнтом чеків призводить до зменшення ліміту кредитування. Банк дозволяє власникові рахунка виписувати чеки на суму лише в межах встановленого ліміту. Додаткові внески на чековий рахунок відновлюють ліміт кредитування. Якщо додаткові внески не надходять, ліміт кредитування вичерпується і спеціальний чековий рахунок закривається.

Чековий кредит є вигідним видом споживчого кредитування як для фізичної особи, так і для банку. Його організація не вимагає значних витрат; чековий кредит легко піддається банківському контролю. Для клієнта чековий кредит вигідний й тим, що комерційні банки беруть за його користування відносно невелику плату (відсоток).

Найпоширенішим в сучасних умовах у західних країнах є такий вид банківського споживчого кредиту, як кредитування за допомогою кредитної картки. Основна перевага кредитної картки, яка й робить її надзвичайно популярною серед населення, є зручність у практичному користуванні. Кредитна картка – це іменний (з ідентифікатором власника) грошовий оплатно-розрахунковий банківський документ, який використовується для надання споживчого кредиту.

Використання кредитних карток виражає економічні відносини з споживчого кредитування між трьома суб'єктами: 1) банком; 2) власником картки; 3) торговельною організацією (торговцем). Між банком і торговельним закладом укладається відповідна угода про використання кредитних карток

цього банку при покупці товарів. Торговельний заклад має дати офіційну згоду на прийняття карток даного банку при розрахунках за товари, що в ньому куплені. Для торговельної організації кредитна картка є гарантією відкриття покупцю кредиту в банку. З кредитними картками працюють, в основному, великі торговельні заклади, дрібні роздрібні торговці віддають перевагу при розрахунках за товар готівці.

Отже, можна виділити такі типові стадії процесу споживчого кредитування за допомогою кредитних карток: 1) видача банком кредитної картки клієнту-позичальнику; 2) купівля позичальником товарів за картку в магазині; 3) передача магазином торговельних рахунків на куплені товари в банк; 4) перерахування банком коштів на поточний рахунок магазину; 5) щомісячне виставлення магазином рахунків за куплені товари власникові кредитної картки – постачальнику; 6) повернення позичальником коштів банку.

Іпотечний кредит – це особлива форма кредиту, пов'язана з наданням позик під заставу нерухомого майна – землі, виробничих або житлових будівель тощо. Іпотечні позики надаються на довгостроковій основі. Іпотечний кредит стає можливим лише за умови приватної власності на землю і нерухомість. Нерухомість завжди цінувалась у банківській справі як надійна гарантія повернення позики. Застава землі і нерухомого майна для отримання в банку довгострокового кредиту називається іпотекою. Іпотека – це вид застави нерухомого майна (землі, підприємств, споруд, будов, інших об'єктів, безпосередньо пов'язаних із землею) з метою отримання грошової позики. У випадку несплати позики закладена нерухомість продається, а з вирученої суми погашається заборгованість кредитору.

Згідно із Законом України "Про заставу" (розділ II) іпотекою визнається застava землі, нерухомого майна, при якій земля та (або) майно, що становить предмет застави, залишається у заставодавця або третьої особи. Предметом іпотеки може бути майно, пов'язане із землею – будівля, споруда, квартира, підприємство (його структурні підрозділи) як цілісний майновий комплекс. Відповідно до законодавства України предметом іпотеки можуть

бути також належні громадянам на праві приватної власності земельні ділянки та багаторічні насадження.

Суб'єктами іпотечного кредиту є:

- а) кредитори з іпотеки – іпотечні банки або спеціалізовані іпотечні компанії, а також універсальні комерційні банки;
- б) позичальники – юридичні та фізичні особи, які мають у власності об'єкти іпотеки, або мають поручителів, які надають під заставу об'єкти іпотеки на користь позичальника.

Об'єктами іпотечного кредиту є житлові будинки, квартири, виробничі будинки, споруди, магазини, земельні ділянки тощо. Розмір іпотечного кредиту визначається у вигляді частини вартості об'єкта іпотеки. Ця обставина дозволяє навіть отримувати під заставу одного й того самого нерухомого майна додаткові іпотечні позики. Заставне майно залишається у позичальника, який продовжує його експлуатувати (зберігає своє право власника).

Відповідно до Закону України "Про заставу" у випадках, коли предметом застави є нерухоме майно, договір застави має бути нотаріально засвідчений на підставі відповідних правоустановчих документів. Нотаріальне засвідчення договору застави нерухомого майна здійснюється за місцем знаходження нерухомості.

Основними документами, що, як правило, використовуються на практиці при оформленні іпотечного кредиту, є:

- а) іпотечне зобов'язання, що видається позичальником кредиторіві на потвердження його (кредитора) переважного права на задоволення грошових претензій з вартості заставленого майна в разі невиконання позичальником свого зобов'язання, забезпеченого заставою майна;
- б) закладний лист – довготерміновий цінний папір, що випускається іпотечними банками під заставу земельних ділянок, будівель та іншого нерухомого майна; він забезпечує дохід у формі відсотків.

Позики під нерухомість підлягають погашенню на умовах розстрочки платежу і зі сплатою відсотків. Відсотки за іпотечними позиками мають ту

властивість, що їх величина залежить від територіального розміщення нерухомого майна. Підвищення ставки відсотка за іпотечними позиками пов'язано із зростанням ризику знецінення капіталу, що впливає на діяльність кредиторів. Зрозуміло, що підвищення відсоткових ставок і збільшення розміру первинного внеску звужує сферу застосування іпотечного кредиту, оскільки це погіршує умови користування ним для позичальників.

У зв'язку із розвитком іпотечного кредитування формується окремий іпотечний фінансовий ринок, головним інструментом якого є іпотечні облигації – довгострокові цінні папери, що випускаються під забезпечення нерухомістю і приносять сталий відсоток. Емітентами іпотечних облигацій є, як правило, торговельно-промислові корпорації, які на основі випуску цих цінних паперів можуть формувати капітал для фінансування великих будівельних проектів.

Лізинговий кредит – це кредитні відносини між юридичними особами, які виникають у разі оренди майна і супроводжуються укладанням лізингової угоди. Лізинг є специфічною формою майнового, тобто товарного кредиту. Його специфіка полягає у тісному взаємозв'язку і переплетенні кредитних, фінансових та орендних відносин. Правові та економічні засади здійснення лізингової діяльності визначені в Законі України "Про лізинг" (від 16 грудня 1997 р.).

Лізинг – це довгострокова оренда машин, обладнання, промислових товарів інвестиційного призначення, куплених орендодавцем для орендаря для їх виробничого використання, при збереженні права власності на них за орендодавцем на весь термін договору оренди.

Банк може бути або прямим учасником лізингової угоди безпосередньо як лізингодавець, або непрямим учасником як кредитор лізингової компанії чи гарант угоди за лізингом.

Типова схема лізингової операції така: банк (непрямий суб'єкт) надає лізинговій компанії позику на придбання певного виробничого майна; лізингова компанія (або банк як прямий суб'єкт) на прохання клієнта придбає

відповідне виробниче майно; постачальник або продавець, отримавши гроші, передає майно в розпорядження лізингоодержувача; відповідно до лізингової угоди лізингоодержувач періодично вносить на рахунок лізингової фірми лізингові платежі; лізингова фірма погашає позику комерційному банку. Лізингові платежі за своєю величиною і структурою складаються з двох частин: 1) вартості майна і 2) комісійної винагороди за лізингові послуги, що дорівнює відсотку за кредит. Як правило, відсоткова плата за лізинг нижча від банківського позичкового відсотка, тому клієнту вигідніше користуватися лізингом, ніж брати позику для купівлі обладнання.

Отже, лізинг є комерційною угодою, що заснована на оренді товарів тривалого користування виробничого призначення. Це – одна з форм інвестицій в основний капітал за посередництвом лізингової компанії (лізингодавця), який купує для товаровиробника (лізингоодержувача) майно і надає йому в оренду з метою виробничого використання. Таким чином, лізингодавець фактично кредитує лізингоодержувача: кредитором є лізингодавець, позичальником – лізингоодержувач.

Лізинг – вигідна фінансова і кредитна форма проведення технічного переозброєння і реконструкції виробництва. Залучення новітніх машин і обладнання та іншої техніки на умовах оренди вимагає менше грошових коштів, ніж їх купівля. Важливо й те, що платежі за лізингом включаються у собівартість продукції і не підлягають оподаткуванню (адже вони є орендною платою). У багатьох країнах законодавчо встановлені пільги для лізингових операцій (так, прискорена амортизація предметів лізингу дозволяє суттєво знизити прибуток, що оподатковується).

Особливістю відносин власності при лізингові є те, що право власності на товар зберігається за лізингодавцем (кредитором), а лізингоодержувач отримує предмет лізингу лише в тимчасове користування. Після закінчення терміну лізингової угоди можливий викуп орендованого майна лізингоодержувачем за залишковою вартістю. Якщо цього не відбувається, сторони

можуть продовжити лізинговий договір або лізингоодержувач повертає майно власникові (лізингодавця).

З економічної точки зору, лізинг – це, по суті, цільовий кредит, що надається на купівлю виробничого обладнання. Строки і розміри цього кредиту визначаються особливостями фінансового руху амортизаційних відрахувань з вартості даного обладнання.

Залежно від особливостей здійснення лізингових операцій (ступеня окупності), лізинг може бути двох видів — фінансовий та оперативний.

Фінансовий лізинг (financial lease) – це угода, що передбачає протягом періоду своєї дії виплату лізингових платежів, які покривають повну вартість амортизації обладнання або більшу його частину, додаткові витрати і прибуток орендодавця.

Оперативний лізинг (operating lease) – це договір лізингу, який укладається на термін, менший за період амортизації орендованого майна. Для оперативного лізингу характерне часткове відшкодування вартості майна, що здається в лізинг (термін амортизації довший за термін договору).

Виділяють також:

- а) зворотний лізинг – це договір лізингу, який передбачає придбання лізингодавцем майна у виробника (постачальника) і передачу цього майна йому ж у лізинг; такий, здавалося б, незвичний вид лізингу використовується виробниками обладнання (постачальниками) з метою поліпшення свого фінансового становища;
- б) пайовий лізинг – це здійснення лізингу на основі укладання багатостороннього договору та залучення до угоди кількох кредиторів, які беруть участь у лізинговій операції, інвестуючи свої кошти;
- в) міжнародний лізинг – це лізинг, що здійснюється суб'єктами господарювання, які перебувають під юрисдикцією різних держав, або в разі, якщо майно чи платежі перетинають державні кордони.

Міжнародний кредит – це рух позичкового капіталу в сфері міжнародних економічних відносин. Міжнародний кредит означає кредитні від-

носини між державами, банками і підприємствами (фірмами) різних країн. В основі міжнародного кредиту – передача грошових (валютних) чи товарних ресурсів з однієї країни в іншу країну на засадах принципів кредитування. Необхідність використання міжнародного кредиту визначається потребами поглиблення міжнародного поділу праці і розвитку світогосподарських зв'язків. Можна вважати, що існують три основні види міжнародного кредиту:

- 1) державний кредит, що надається на двосторонній і багатосторонній основі, включаючи позики міжнародних організацій;
- 2) банківський кредит, пов'язаний з кредитними відносинами між банками різних країн;
- 3) комерційний кредит, що безпосередньо обслуговує зовнішню торгівлю та послуги підприємств (фірм).

Міжнародний комерційний кредит – це позика, що надається підприємством (фірмою), як правило, експортером однієї країни, імпортеру іншої країни у вигляді відстрочки платежу. Комерційний кредит у зовнішній торгівлі поєднується з авансовими розрахунками за товарними операціями, використанням векселів і товарних акредитивів. Для сучасного процесу зовнішньоторговельного кредитування характерним є взаємозв'язок комерційного і банківського кредиту.

3. Процедура документально-правового оформлення кредитів та інших позикових коштів

Ефективність господарської діяльності, що виражається в одержанні найбільших господарських результатів при заданих витратах, має фундаментальне значення для будь-якого суб'єкта ринкової економіки. Підвищення ефективності господарювання може бути досягнуто за дієвості усіх економічних важелів, у тому числі і кредитного.

Оформляючи позику, банк приділяє значну увагу аналізу минулої діяльності потенційного позичальника, визначенню його кредитоспроможнос-

ті та прогнозуванню кредитного ризику. Далі банк контролює виконання вимог кредитного договору. Насамперед, слід зазначити, що будь-який процес кредитування неприпустимий без проведення попередніх переговорів між кредитором (в даному випадку це Акціонерно-комерційний банк соціального розвитку „Укрсоцбанк”) та позичальником – нашим об’єктом дослідження – Товариством „Полісся”.

В ході переговорів уповноважені особи банку:

- а) з’ясовують суть запропонованого до кредитування проекту, термін кредиту, відсоткову ставку і запропоноване забезпечення кредиту;
- б) уточнюють наявність у клієнта рахунків відкритих в установах банку „Укрсоцбанк” та інших банках;
- в) з’ясовують наявність заборгованості за кредитами, в тому числі в установах банку;
- г) знайомлять позичальника з умовами кредитування;
- д) визначають відповідність отриманих від клієнта даних кредитній політиці банку.

За результатами попередніх переговорів начальники підрозділів по роботі з кредитами доповідають уповноваженим особам банку про зустріч з потенційним позичальником. У випадку невідповідності отриманих даних про потенційного позичальника кредитній політиці банку тоді – відмовляють такому позичальнику у наданні позики.

Наступним кроком є вирішення питання про видачу, виноситься на розгляд відповідного Кредитного комітету. Після засідання кредитного комітету секретар протягом двох робочих днів надає копію протоколу начальнику кредитної служби. У випадку, якщо сума кредиту перевищує “ліміт повноважень” рішення про надання кредиту приймаються: а) при перевищенні ліміту філіалами – Кредитними комітетами обласних дирекцій; б) при перевищенні обласними дирекціями – Кредитним комітетом банку. Для розгляду питання про надання кредиту подаються наступні матеріали:

- а) експертний висновок юридичної служби відносно: статутних документів; правових підстав надання позичальнику; перебігу змін форм влас-

ності позичальника; наявності повноважень у позичальника для укладання кредитного договору та договорів забезпечення; відповідності наданих угод, що будуть кредитуватись, чинному законодавству України та міжнародному праву; наявності у позичальника всіх необхідних ліцензій та дозволів для здійснення діяльності; оцінки документів по виду забезпечення за кредитом (застави, гарантії, поруки); рекомендації з приводу внесення додаткових умов в кредитний договір, договори із забезпечення та договори, що є об'єктами кредитування.

б) експертний висновок служби безпеки, який повинен: засвідчити достовірність установчих документів позичальника, склад засновників, реальність відображеного у представлених в банк документах фінансово-майнового стану позичальника, структуру позичальника та містити інформацію про порушені кримінальні та цивільні справи, в тому числі справи про банкрутство або судові рішення по відношенню до самого позичальника, його контрагентів, засновників і інших пов'язаних осіб, наявність кредитного забезпечення, інформацію про наявність заборгованості перед іншими банками, фірмами. Якщо юридична особа – позичальник заснована нещодавно, то у висновку повинна вказуватись наявність майна підприємства та його засновників.

в) експертний висновок кредитної служби, який повинен містити повне найменування юридичної особи-позичальника; основні показники техніко-економічного обґрунтування використання та повернення кредиту; оцінку плато та кредитоспроможності позичальника; умови кредитування – розмір кредиту, термін користування, рівень запропонованої відсоткової ставки за користування кредитом; аналіз дебіторської та кредиторської заборгованості позичальника; аналіз забезпечення кредиту, що пропонується. Для отримання більш об'єктивної оцінки фінансової діяльності позичальника його діяльність розглядається в динаміці з використанням даних за три останні звітні періоди. Крім того, аналізується рух коштів по рахунках позичальника, як мінімум, за три останні місяці, а якщо підприємство має сезонний характер ви-

робництва, то порівнюють показники відповідного періоду минулого року. Для визначення зацікавленості позичальника у позитивній реалізації проекту, що кредитується, враховується питома вага власних коштів позичальника в бізнесі та конкретному заході.

г) експертний висновок служби з оцінки забезпечення повинен містити розрахунок вартості запропонованого забезпечення, в тому числі з урахуванням витрат банку на реалізацію застави; інформацію щодо застосованих методів оцінки та обґрунтування майна, що пропонується позичальником в заставу, може подаватись на розгляд Кредитного комітету висновок експертної установи.

д) кредитна документація (на вимогу Кредитного комітету).

Кожний з вищезазначених висновків повинен давати чіткий висновок про можливість або неможливість надання кредиту. У разі, коли позичальник має позитивну кредитну історію в даному банку та наявності в матеріалах кредитної справи висновків юридичної служби, служби безпеки за попередніми кредитами, зазначені висновки надаються за необхідністю, на вимогу Кредитного комітету.

Процедура розгляду документів для надання кредиту та прийняття рішення визначається технологічною картою. Підписання кредитного договору та інформація про позичальника заноситься до бази даних операційного дня ІСАОД. Кредитні кошти за кредитним договором надаються переважно банком, як правило після оформлення позичальником відповідних договорів забезпечення повернення кредиту та внесення інформації при заставі рухомого майна до Державного реєстру застав рухомого майна. У випадку оформлення в заставу нерухомого майна кредитні кошти надаються після накладання нотаріусом заборони на відчуження заставленого майна. Кредити надаються суб'єктам господарської діяльності, як правило, у безготівковій формі на підставі належним чином оформлених документів. Працівник кредитної служби контролює правильність нарахування та сплату відсотків позичальником, які переважно нараховуються щомісячно – залежно від умов

договору. Банк здійснює контроль виконання позичальником умов кредитного договору, договорів забезпечення, цільового використання кредитних коштів, своєчасного та повного погашення кредитної заборгованості. При цьому, банк протягом всього строку дії кредитного договору підтримує ділові стосунки з позичальником, перевіряє його фінансовий стан, цільове використання кредитних коштів, стан зберігання забезпечення. Крім того, у випадку підписання банком договорів гарантії (поруки), відповідні служби банку контролюють виконання умов гарантом (поручителем) зобов'язань перед банком, проводять перевірки їх фінансового стану. Також банк здійснює посилений контроль господарсько-фінансової діяльності позичальника, руху коштів на його поточному рахунку, тощо. З метою оцінки кредитних ризиків банк щомісячно, станом на перше число місяця, розглядає структуру кредитного портфелю та здійснює розрахунок резервів на можливі втрати за кредитними операціями з врахуванням вартості застави. Перевірка діяльності позичальника здійснюється періодично, але не рідше одного разу на квартал. В залежності від необхідності здійснюються такі види перевірок:

- а) оцінка фінансового стану;
- б) перевірка цільового використання кредиту;
- в) перевірка наявності та стану збереження;
- г) комплексна перевірка.

Звіт про проведену перевірку оформляється в письмовій формі у вигляді акту перевірки, який зберігається в кредитній справі позичальника. Він підписується відповідальними працівниками банку, що проводили перевірку та представниками позичальника.

В обов'язки працівника кредитної служби банку входить виявлення на самих ранніх стадіях ознак наявності фінансових труднощів позичальника, прийняття відповідних заходів до виправлення положення та захисту інтересів банку. Першою ознакою таких проблем є факт несплати позичальником відсотків за користування кредитом або частину кредиту у встановлений кредитним договором термін, затримка та відмова надання до банку звітності.

До настання терміну повернення коштів за кредитним договором здійснюється :

а) контроль цільового використання кредитних коштів. Економіст зобов'язаний вимагати від позичальника вчасного надання документів, що підтверджують цільове використання кредитних коштів. Такими документами є: вантажні митні декларації, накладні (прибуткові, видаткові, податкові), акти виконаних робіт, послуг, що були надані та інші документи. У випадку ненадання позичальником необхідних документів або виявлення факту нецільового використання позики – економіст письмово повідомляє керівництво.

б) контроль терміну дії договорів. Економіст також контролює терміни закінчення дії договорів забезпечення кредиту. Це стосується, насамперед, забезпечення у вигляді гарантії (поруки). За 10 днів до закінчення термінів дії договорів економіст повідомляє про це начальника підрозділу супроводження кредитів та начальника кредитної служби. Далі, якщо звичайно передбачено в умовах договору, коли предмет застави вимагає постійного контролю за зберіганням з боку банку, фахівець кредитної служби періодично (щоквартально, раз на місяць, раз в тиждень або з іншою частотою) виїжджає на місце збереження заставного майна. Після перевірки обов'язково складаються акти та довідки про результати перевірки, які зберігаються в кредитній справі клієнта.

в) оцінка фінансового стану позичальника. На підставі даних бухгалтерської звітності, руху коштів по поточних рахунках, іншої документації здійснює оцінку фінансового стану позичальника. Така оцінка включає в себе: вивчення динаміки дебіторської та кредиторської заборгованості позичальника, його позиції на ринку, обсягів реалізації продукції, виконання позичальником своїх зобов'язань перед банком за кредитним договором. Отримані фінансові документи підшиваються до справи позичальника.

г) контроль за нарахуванням і сплатою відсотків. Нарахування відсотків за користування кредитними коштами здійснюється у передостанній робочий день місяця. На економіста покладається контроль за правильністю

розміру процентної ставки в базі "Операційний день банку" та сум нарахованих відсотків. Про відсотки він звіряється з бухгалтерською службою. Не пізніше 5 робочих днів до настання сплати – повідомляється начальнику. Не пізніше 3 робочих днів до настання термінів сплати фахівець кредитної служби проводить телефонні переговори з закріпленими за ним клієнтами, під час яких з'ясовує конкретну дату перерахування коштів. Якщо ж позичальник з об'єктивних причин не має можливості сплатити відсотки в терміни, визначені кредитним договором, клієнт подає в банк (за 5 днів до настання терміну) документи, що підтверджують даний факт і лист-клопотання на перенесення терміну сплати відсотків. В банку ж фахівці аналізують причини, фінансовий стан та готують на розгляд кредитному комітету. На підставі зазначених висновків служб комітет приймає рішення щодо подальших взаємовідносин з позичальником. Коли комітет прийняв позитивне рішення і дав згоду на перенесення сплати - готується відповідна додаткова угода до кредитного договору.

д) здійснення розрахунку резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями. Щомісячно здійснюється оцінка стану погашення заборгованості за договором. На підставі оцінки фінансового стану позичальника, стану обслуговування боргу та з врахуванням оформленого забезпечення, економіст проводить розрахунок суми резерву на покриття можливих втрат за кредитними операціями [8, 79].

е) внесення пропозицій щодо роботи з позичальником. Протягом терміну дії кредитного договору, з ініціативи кожної із сторін договору, може ставитися питання про зміну умов кредитування. Підставою для цього є письмове звернення однієї із сторін договору, в якому мотивовано доводиться необхідність такої зміни. До листа-клопотання позичальника додаються розрахунки та документи, що передбачені нормативними документами банку.

Фахівець кредитної служби повинен оцінити обґрунтованість і доцільність внесення змін в умови кредитного договору, виклавши свої висновки і пропозиції у службовій записці.

У випадку виявлення порушень з боку позичальника в частині виконання умов кредитного договору та неможливості досягнення з позичальником згоди щодо врегулювання спірних питань, фахівець може внести пропозиції про застосування до позичальника заходів впливу, передбачених умовами кредитного договору і чинним законодавством України. Приймає рішення про застосування таких заходів впливу начальник кредитної служби або інші уповноважені особи установи банку.

Фахівець готує висновки щодо можливості та необхідності внесення змін до умов кредитного договору. Кредитний комітет приймає рішення про зміни умов кредитного договору на підставі обґрунтованої пропозиції кредитної служби. Після прийняття рішення комітетом про внесення змін до умов кредитного договору, фахівець готує додаткову угоду за погодженням з економістом кредитної служби та за обов'язковою участю юридичної служби.

У кредитну справу позичальника підшиваються всі документи, які є в наявності на момент підписання кредитного договору, а також всі наступні документи, які мають відношення до даного договору, до моменту завершення кредитних відносин з позичальником.

Відомості, що містяться у документах кредитної справи, становлять банківську таємницю. Ведення кредитної справи враховується при оцінці роботи кредитних працівників Банку.

Кредитна справа позичальника позначається грифом “Банківська таємниця” і, як правило, містить наступні основні розділи:

- а) робочі документи з кредитування (анкета на отримання кредиту), кредитна документація та кредитна історія позичальника, документи з оцінки фінансового стану позичальника, акти перевірок (цільового використання кредитних коштів, стану заставного майна, ін.);
- б) копії договорів з позичальником (кредитний договір, договори забезпечення, договори страхування) та додаткових угод до них;
- в) документи про прийняття рішень з кредитування (рішення Кредитного комітету, висновки відповідних служб);

- г) заява на видачу кредиту;
- д) установчі та реєстраційні документи позичальника;
- е) фінансові документи позичальника;
- ж) комерційні документи (бізнес-план, контракти, що фінансуються, вантажні митні декларації, інвойси, акти тощо);
- з) документи по забезпеченню кредиту (документи, що підтверджують право власності на забезпечення);
- и) довідки (розписка про ознайомлення позичальника зі змістом статті 148-5 Кримінального кодексу України, про стан кредитної заборгованості та рух коштів на поточних рахунках);
- к) документи з бухгалтерського обліку кредитних операцій (розпорядження на відкриття рахунків обліку кредитних операцій, перерахування кредитних коштів та ін.);
- л) документи з претензійно-позовної роботи;
- м) листування з позичальником.

Документи позичальника у кредитній справі систематизуються за вище наведеними розділами.

Кредитні справи повинні зберігатися в сейфах (металевих шафах), доступ до яких мають тільки відповідальні працівники кредитної служби, які визначаються розпорядженням керівника дирекції, філіалу (кредитної служби) та несуть відповідальність за їх збереження та облік.

Оригінали кредитних договорів, договорів забезпечення (договорів гарантії (поруки), застави), договори страхування застави та додаткові угоди до них зберігаються в касі (грошовому сховищі). В кредитній справі зберігаються копії договорів. Бухгалтерський облік вищезазначених договорів та додаткових угод до них ведеться на відповідних позабалансових рахунках.

У разі необхідності проведення претензійно-позовної роботи або в інших випадках, коли необхідне вилучення оригіналів договорів, на підставі письмового розпорядження керівника кредитної служби, здійснюється їх передача із сховища відповідальним працівникам кредитної служби в підзвіт.

Після повернення оригіналів зазначених договорів підзвітною особою, договори передаються в сховище для подальшого зберігання.

При вилученні судами та правоохоронними органами оригіналів договорів (кредитного, застави, тощо) здійснюється їх списання з позабалансового обліку.

По закінченні дії кредитного договору, договору застави, тощо, шляхом виконання сторонами своїх зобов'язань, оригінали цих договорів знімаються з позабалансового обліку та передаються разом з кредитною документацією на зберігання до архіву Центрального офісу Банку, дирекції (філіалу).

У разі списання кредитної заборгованості за рахунок резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями, передача оригіналів договорів та кредитної документації на зберігання до архіву здійснюється після закінчення строку позовної давності. При цьому, сума списаної кредитної заборгованості та оригінали кредитних договорів з додатковими угодами списуються з відповідних позабалансових рахунків.

Після прийняття рішення кредитним комітетом інформація про позичальника заноситься до бази даних операційного дня банку, позичальнику відкриваються нові рахунки для обліку кредитної заборгованості, доходів, забезпечення (застави) у відповідності до Плану рахунків бухгалтерського обліку комерційних банків України.

Кредитні кошти за кредитним договором надаються банком, як правило, після оформлення позичальником відповідних договорів забезпечення повернення кредиту та внесення інформації при заставі рухомого майна до Державного реєстру застав рухомого майна. У випадку оформлення в заставу нерухомого майна кредитні кошти надаються після накладення нотаріусом заборони на відчуження заставленого майна.

У разі, коли умовами кредитного договору передбачено надання забезпечення протягом певного періоду після підписання кредитного договору, банк може списати кредитні кошти до моменту оформлення такого забезпечення. При цьому, на стадії супроводження кредиту, працівники кредитної

служби спільно з іншими службами банку оформлюють забезпечення за кредитним договором.

Кредити надаються суб'єктам господарської діяльності, як правило, у безготівковій формі на підставі належним чином оформлених документів.

З позичкового рахунку грошові кошти можуть бути направлені:

- а) за реквізитами наданих позичальником договорів, контрактів, рахунків-фактур та інше;
- б) на поточний рахунок позичальника в Банку;
- в) на транзитні рахунки в Банку (біржовий рахунок для придбання валюти, рахунки покриття гарантій та акредитивів, інші рахунки);
- г) як виняток – на поточний рахунок позичальника в іншому банку.

Порядок перерахування грошових коштів з позичкового рахунку обумовлюється кредитним договором. Контроль цільового використання кредитних коштів при їх наданні покладається на працівника кредитної служби.

На працівника кредитної служби покладається відповідальність за своєчасність підготовки необхідних розпоряджень (або інших платіжних документів) на перерахування кредитних коштів згідно умов кредитного договору, своєчасне перенесення кредитної заборгованості на рахунки пролонгованої, простроченої та сумнівної заборгованості, відображення відповідних операцій на позабалансових рахунках та в базі даних операційного дня банку.

5. Організаційні аспекти обліку кредитів банку та інших позикових коштів

З метою відображення в бухгалтерському обліку зобов'язання повинні бути достовірно оцінені. Поточні зобов'язання оцінюються та відображаються в звітності за сумою погашення. Суттєвим моментом в оцінці довгострокових зобов'язань є вимога відображати ті з них, на які нараховуються відсотки, за їх теперішньою вартістю.

Теперішня вартість – дисконтована вартість майбутніх платежів (за вирахуванням суми очікуваного відшкодування), яка, як очікується, буде необхідна для погашення зобов'язання в процесі звичайної діяльності підприємства.

Дисконтуванню підлягають суми: довгострокових кредитів; облігаційних позик; довгострокових відсоткових векселів; платежів по довгостроковій оренді; позик небанківських фінансово-кредитних установ.

Суми створених забезпечень визнаються витратами. Непередбачені зобов'язання обліковуються на позабалансових рахунках за обліковою ціною.

Основними завданнями організації бухгалтерського обліку зобов'язань необхідно вважати:

- а) чітке документування розрахунків;
- б) своєчасна та повна реєстрація даних первинного обліку в регістрах;
- в) правдиве відображення інформації щодо зобов'язань в звітності та примітках до неї.

Крім того, кожен елемент зобов'язань має свої специфічні завдання організації обліку.

Організація обліку розрахунків з банком повинна забезпечити контроль за одержанням та своєчасним погашенням позик банків.

Організація обліку розрахунків з постачальниками і підрядниками повинна забезпечити своєчасну перевірку розрахунків з постачальниками і підрядниками та попередження прострочення кредиторської заборгованості.

Безнадійній кредиторській заборгованості слід приділити особливу увагу при організації бухгалтерського обліку зобов'язань (при закінченні терміну позовної давності, банкрутстві чи ліквідації підприємства, виникненні форс-мажорних обставин).

Кредиторська заборгованість, по якій минув строк позовної давності, відноситься до доходу звітного періоду в першому наступному місяці після пройденого строку позовної давності (при розрахунках між підприємствами недержавної форми власності).

Основним завданням організації обліку розрахунків за податками, платежами та за страхуванням є забезпечення правильного та своєчасного нарахування податків.

Організація обліку іншої кредиторської заборгованості повинна забезпечити:

- а) своєчасну перевірку розрахунків з різними кредиторами;
- б) додержання строків розрахунків;
- в) віднесення доходів на звітний період.

Етапи організації бухгалтерського обліку тісно пов'язані між собою та повністю залежать від якості первинних даних, відображених в документах.

Керівники великих підприємств в організації обліку зобов'язань покладаються на розрахункові відділи бухгалтерії. Тут же повинен здійснюватися контроль за дотриманням строків оплати рахунків постачальників, за своєчасністю розрахунків з бюджетом, органами соціального страхування, працівниками з оплати праці, погашенням позик та відсотків по них та з іншими кредиторами.

Кредитний договір повинен містити наступні положення:

- а) визначення сторін угоди та основні зобов'язання цих сторін, тобто зобов'язання банку надавати грошові кошти в розпорядження позичальника, і зобов'язання позичальника повернути суму з відсотками;
- б) сума позики;
- в) графік повернення позики;

- г) розмір процентної ставки і обставини, за яких вона може бути змінена;
- д) сума комісійних по виданій позиці;
- е) належні банку виплати у зв'язку з використанням позики і забезпечення цього кредиту заставою;
- ж) умови використання кредиту позичальником;
- з) строк виплати позики;
- и) зобов'язання позичальника надавати банку інформацію та документи про його фінансовий стан.

Порядок видачі і погашення кредитів, крім того, визначається відповідними нормативними документами.

Зважаючи на складність процесу одержання кредиту, на підприємствах до нього слід залучати кваліфікованих працівників, відповідальних за підготовку і оформлення договірних відносин, а також за подальше виконання умов договору.

Порядок та форми розрахунків між постачальником та покупцем визначаються в господарських договорах. Це найбільш розповсюджена і важлива підстава виникнення зобов'язань, основна форма реалізації товарно-грошових відносин в ринковій економіці.

Обов'язковою умовою укладання договорів має бути максимально точне відображення зобов'язань обох сторін.

Відповідальність за своєчасну і якісну підготовку необхідних матеріалів та оформлення договірних відносин, а також облік, реєстрацію, зберігання договорів рекомендується покладати на службу, відповідальну за підготовку і оформлення договірних відносин відповідно до покладених на неї функцій (матеріально-технічного забезпечення, збуту, комерційну, маркетингу, менеджменту, технічного контролю, реклами, капітального будівництва, фінансів, транспорту, інші служби відповідно до їх функцій в порядку, визначеному на підприємстві), як це показано на рис. 2.

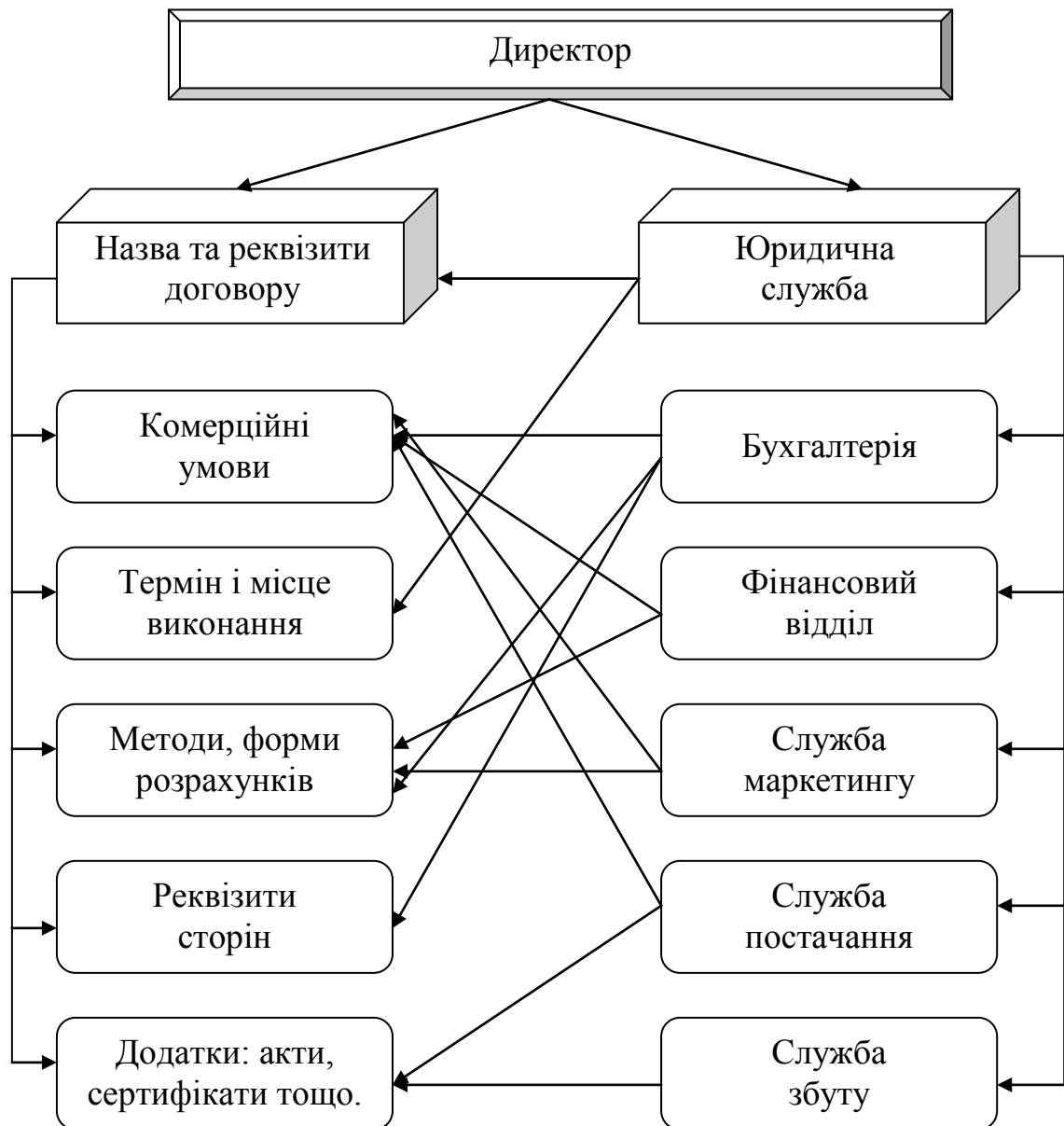

Рис. 2. Розподіл обов'язків між службами підприємства щодо укладання договорів

Договір вважається оформленим після погодження з усіма відповідальними особами.

Якщо з часом сторони бажають змінити певні початкові умови договору, повинна бути підписана додаткова угода.

Про реальність укладання договору поставки свідчить наявність таких документів: журнал обліку вантажів, що надійшли (М-1); акт про приймання матеріалів (М-7); акт про виявлені дефекти устаткування (М-17); накладні на

відпуск ТМЦ; прибутковий ордер (М-4); товарно-транспортна накладна (1-ТН); податкова накладна; платіжні та розрахункові документи.

Порядок проходження документації, пов'язаної з укладанням договорів на підприємстві, повинен бути встановлений наказом або положенням, залежно від кількості договорів.

Для отримання кредиту підприємство повинне з надати банку наступні документи:

- а) заявку на одержання кредиту в якій зазначається необхідна сума і мета кредиту, строк користування, відсоткова ставка, пропонована застава;
- б) анкету клієнта;
- в) договір, рахунок-фактура чи бізнес-план, під який береться кредит, що містять інформацію про проект, що кредитується;
- г) розпорядчі документи: документи, що підтверджують повноваження посадових осіб позичальника на укладення кредитних договорів і договорів застави (протоколи зборів акціонерів, накази про призначення посадових осіб);
- д) документи, що характеризують фінансовий стан клієнта. До них належать банківські виписки про рух за всіма рахунками позичальника (як правило, за 3-6 місяців), довідки про обсяги реалізації продукції і строки одержаної оплати за неї, фінансова звітність за останні декілька звітних періодів (саме вона найбільше цікавить банк, і якщо фінансовий стан підприємства поганий, йому можуть одразу відмовити в кредиті). Бухгалтерська звітність і довідки включають, крім бухгалтерської звітності, розшифрування дебіторської, кредиторської заборгованостей, довідки про наявні банківські кредити, а також копії кредитних договорів і договорів застави (якщо такі є);
- е) документи, пов'язані із забезпеченням кредиту: документи, що підтверджують право власності на предмет застави, чи юридичні та фінансові документи поручителя (такі самі, як і для позичальника).

Якщо ж отримання кредиту планується в банку, де підприємство не має поточного рахунку, необхідно також надати: установчі документи із зазначенням юридичної адреси, картку із зразками підписів, завірену банком, та довідку банку про залишки коштів на рахунках і наявність заборгованості за позиками.

Співробітник банку, який розглядає заявку на одержання кредиту, може вимагати додаткові документи залежно від проекту, що кредитується.

Детальний перелік документів можна одержати в обраному для одержання позики банку.

Після узгодження всіх умов укладається договір.

Одержання кредиту відображається в обліку на підставі виписок банку. Використання позикових коштів, перерахування банку відсотків та основні суми боргу здійснюються за платіжними дорученнями, що підтверджуються виписками банків.

Нарахування відсотків проводиться розрахунком бухгалтерії на підставі укладеного договору.

Документами, що підтверджують операції з вексями, є самі бланки векселів (простих і переказних) та акти приймання-передачі векселів.

При обміні простим векселем беруть участь дві сторони: векседавець і векселедержатель (рис. 3).

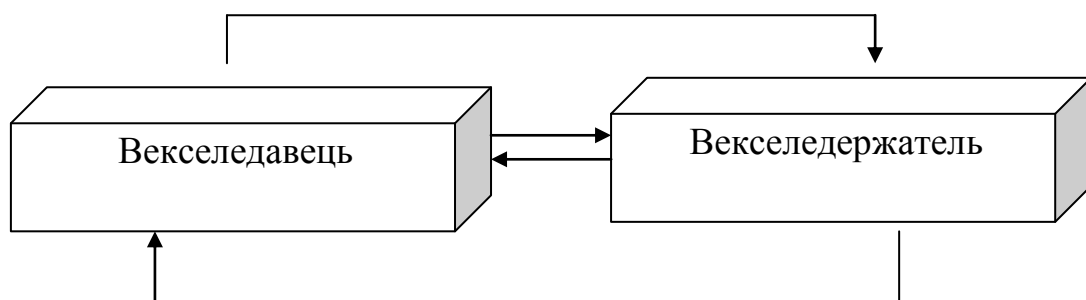

Рис.3. Схема обігу простого векселя (видача векселя; пред'явлення векселя до оплати; погашення векселя (оплата); вручення погашеного векселя з розпискою про отримання платежу).

В простому векселі зазначається місце і дата його видачі, сума заборгованого зобов'язання, строк і місце платежу, найменування кредитора, якому повинен бути здійснений платіж, підпис позичальника-векседавця. Окремо від суми може бути вказано зобов'язання по сплаті відсотків.

Переказний вексель виписується постачальником і повинен бути акцептований платником, і тільки в тому випадку набуває юридичної сили (рис. 4).

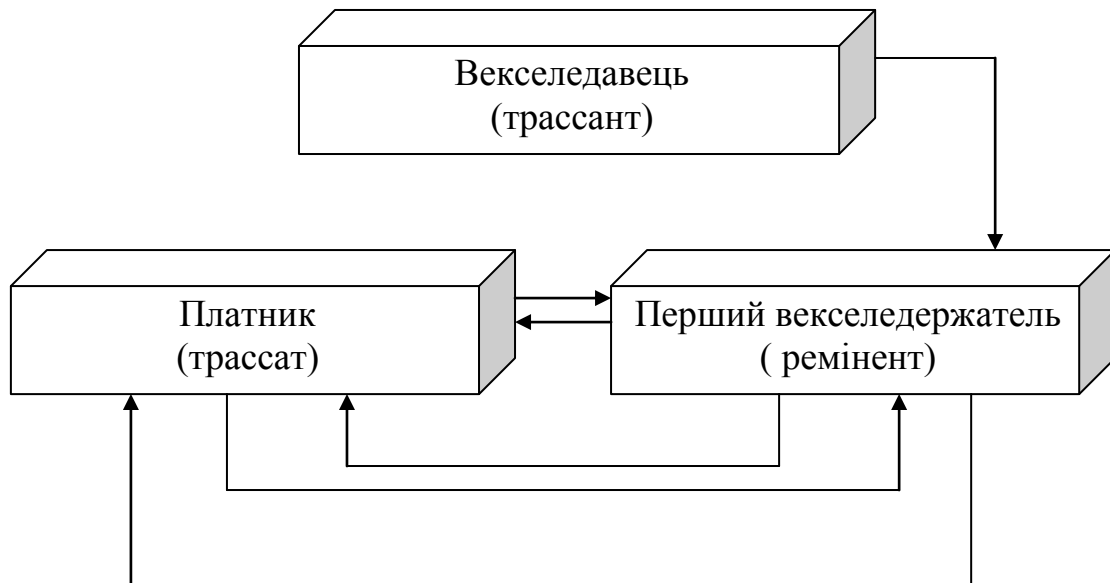

Рис.4. Схема обігу переказного векселя (тратти): видача векселя; пред'явлення векселя до акцепту (презентація); підтвердження акцепту; пред'явлення векселя до оплати; погашення векселя (оплата); вручення погашеного векселя з розпискою про отримання платежу.

Відсотки по векселю оформлюються розрахунком бухгалтерії на підставі даних, зазначених в векселі.

Всі одержані та видані векселі повинні бути зареєстровані в окремому журналі із зазначенням основних реквізитів цих векселів.

Довгострокові зобов'язання за облігаціями оформлюються розрахунками та довідками бухгалтерії, ПКО, виписками банку тощо.

Бланки акцій і облігацій підприємства зберігають і обліковують як бланки суворого обліку в установленому порядку.

На всі бланки цінних паперів, які зберігаються на підприємстві, складають списки, де зазначають вид цінних паперів, номер, серію, номінальну вартість та термін погашення.

При погашенні цінних паперів у списку роблять позначку про дату виписки банку або іншого документу, на основі якого оприбутковано кошти.

Якщо придбані цінні папери здають до банку на зберігання, у реєстрах аналітичного обліку роблять посилання на відповідний документ, одержаний від банку.

Первинний облік зобов'язань з оренди ведеться на підставі договорів, актів приймання-передачі основних засобів, платіжних доручень розрахунків та довідок бухгалтерії тощо.

Довгострокова заборгованість переводиться до складу поточної довідкою бухгалтерії, після чого погашається платіжним дорученням або ВКО.

При відображенні в бухгалтерському обліку операцій, пов'язаних з довгостроковими позиками, необхідно враховувати, що частина довгострокової позики, яка підлягає погашенню в термін до 12-ти місяців, списується на рахунок 61 "Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями".

Аналітичний облік за всіма видами позик ведеться за позикодавцями (банками) в розрізі кожного кредиту (позики) окремо та за строками погашення кредиту (позики). Приклад аналітичних рахунків по рахунку 50 "Довгострокові позики" наведено на рис.5.

Облік кредитних (позикових) коштів ведеться в журналі № 2, в III розділі якого відображаються аналітичні дані.

В Примітках до річного звіту слід зазначати види кредитів, отриманих підприємством, мета отримання кредиту (позики) і строк кредитування, валюта і банк (підприємство), який надав кредит (позику) та особливості в отриманні і погашенні кредитів за звітний період.

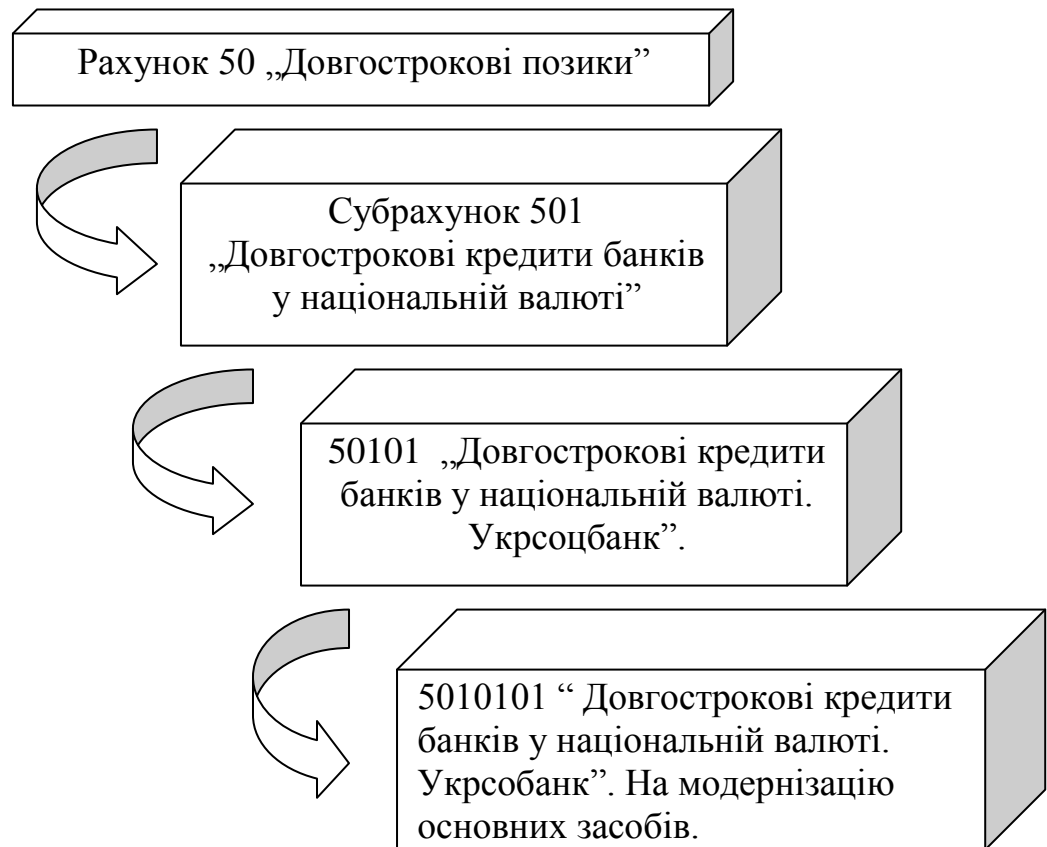

Рис. 5. Приклад організації аналітичного обліку за рахунком 50 „Довгострокові позики”

В наказі про облікову політику підприємства слід передбачати наступні положення щодо обліку кредитів банку та інших позик (рис. 6).

Бухгалтерія зобов'язана слідкувати за дотриманням строків платежу по кожному з видів зобов'язань.

Аналітичний облік повинен вестись:

- а) по векселях – за кожним виданим векселем та за строком їх погашення;
- б) по довгострокових зобов'язаннях за облігаціями – за їх видами та термінами погашення;
- в) по розрахунках з оренди – за кожним орендодавцем та об'єктом орендованих необоротних активів.

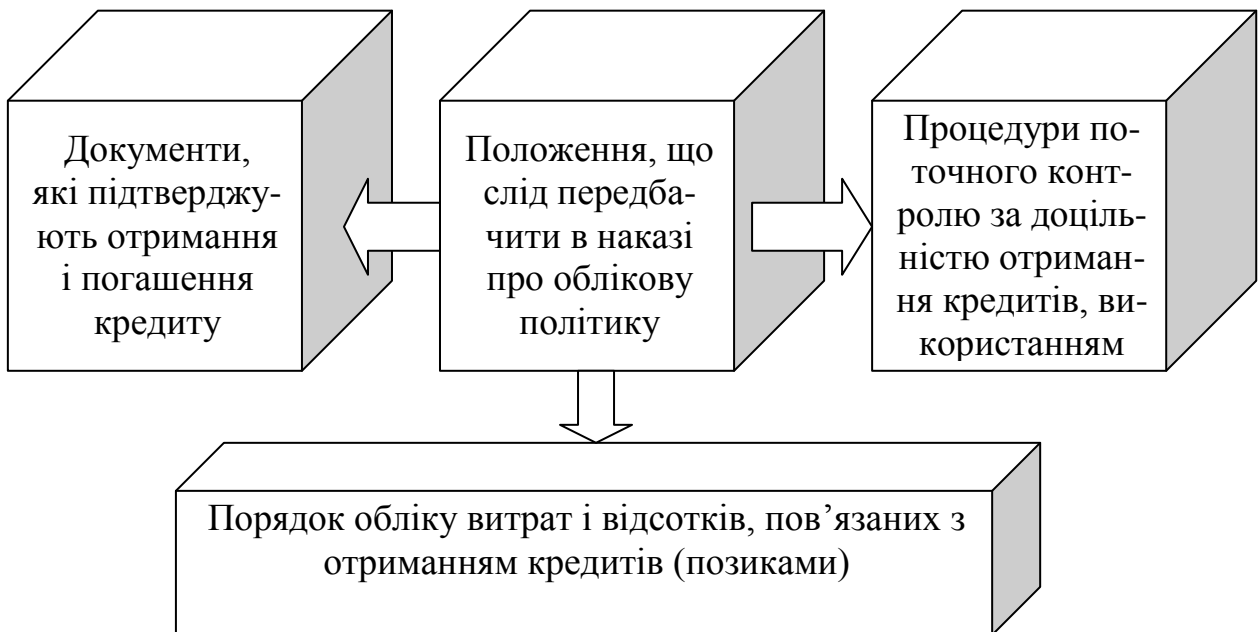

Рис. 6. Основні положення щодо обліку позикових коштів, що наводяться в наказі про облікову політику

Обліковим регістром для рахунків 51 „Довгострокові векселі видані”, 52 "Довгострокові зобов'язання за облігаціями", 53 "Довгострокові зобов'язання з оренди" та 62 "Короткострокові векселі видані" є журнал № 3.

6. Особливості обліку кредитів банку та інших позичкових коштів в умовах автоматизації („Галактика”)

Для обліку та обслуговування операцій з безготівковими кредитними коштами в національній та іноземній валюті ТОВ „Полісся” використовує програму „Галактика”, яка передбачає для цього модуль „Банк, отчеты”.

Робота в модулі базується на наступних принципах:

- а) підставою для реєстрації є фінансовий супровідний документ (платіжне доручення, бухгалтерська довідка тощо);

- б) фінансово-супровідні документи (ФСД) можуть бути пов'язані з одним або кількома документами-підставами з Контуру оперативного управління;
- в) суми платежів по фінансово-супровідних документах можуть бути рознесені по накладних на приймання або відвантаження товарно-матеріальних цінностей;
- г) фінансово-супровідні документи можуть бути пов'язані з однією або декількома господарськими операціями;
- д) до фінансового документу можна сформувавши будь-яку кількість проводок, суми по яких можуть входити, або не входити до суми платежу по документу;
- е) проводки обліковуються в загальних оборотах і переносяться до звітів за умови зазначення дати проводки або дати оплати фінансово-супровідних документів.

При введенні документу "Платежное поручение" попередньо запитується дата його формування, а наступний документ, що вводиться, буде за замовчуванням формуватися на зазначену дату.

Введення та редагування документів відбувається в двопанельних вікнах анкетного типу. Відмітимо одразу, що всі елементи вікна можна побачити тільки в режимах екрану з підвищеною кількістю рядків (34 і більше). Налаштування екрану відбувається за допомогою програмного меню.

Поля верхньої панелі призначені для введення реквізитів платіжного доручення.

Номер платіжного доручення формується програмою автоматично, залежно від параметрів загальносистемного налагодження "Формирование номеров". Номери документів в межах звітнього року починаються з "000001" та збільшуються на одиницю при введенні нового документу. Заповнення цього поля обов'язкове. Зліва від номеру відображається дескриптор користувача.

При переході до нового звітнього періоду в модулі "Зарплата" відбувається автоматичне формування платіжних доручень на перерахування податків на фонд оплати праці та сум, утриманих із заробітної плати. Номери цих

документів включають символи "\$" та номер звітнього місяця, за який сформований цей документ. В зв'язку з цим номер при введенні платіжного доручення в полі "Номер" не слід використовувати зазначені символи.

У вікні введення є два поля з датами: "Выписан" та "Оплачен". В першому полі за замовчуванням встановлюється дата, яка була зазначена при активізації функції.

Друга дата, в полі "Оплачен", за замовчуванням не встановлюється. Вносити конкретне значення слід вручну, після отримання підтвердження банку про оплату. На цю дату будуть віднесені обороти по проводках, пов'язані з даним платіжним дорученням, якщо конкретна дата не проставлена в панелі проводок.

Якщо сума платежу по документу задана у валюті, після введення або коригування дати оплати грошовий еквівалент в національній валюті буде перерахований згідно з курсом валюти на знову встановлену дату. Якщо проводки до документа були сформовані, грошовий еквівалент по сумах обороту також може бути автоматично або за запитом перерахований в національну валюту по курсу, що діє на дату, яка стоїть в полі "Оплачен".

При редагуванні поля "Оплачен" можна натисканням кнопки F3 внести в нього поточну дату (за показниками електронного годинника комп'ютера), або дату формування, зазначену при активізації функції. Конкретний варіант визначається параметром настройки користувача "В платежных документах по F3 устанавливается ...".

Поле "Основание" дає можливість вибором з F3 пов'язати даний платіжний документ з певним документом-підставою, сформованим за допомогою Контуру оперативного управління. При натисканні зазначеної клавіші відкривається вікно вибору з переліком документів-підстав, які зберігаються в базі даних.

Наявність цього поля у вікні введення визначається встановленням параметру загальносистемної настройки "Возможность привязки к платежным документам" (Під кнопкою "Бухгалтерія"). Якщо з певних причин зв'я-

зок з документами-підставами не потрібен, можна заповнити поле "Основание" з клавіатури, або залишити незаповненим.

Групи полів, які об'єднані заголовками "Плательщик" та "Получатель", заповнюються вибором з каталогу "Организации, банки". За замовчуванням, при створенні нового платіжного доручення для платника автоматично заносяться реквізити своєї організації. При необхідності їх можна замінити на інші реквізити із того ж каталогу.

Якщо для якогось підприємства в каталог занесено декілька банків, можна обрати необхідний, встановивши курсор в полі "Банк" та натиснувши клавішу F3.

Поле "Платеж за" передбачено для випадку, коли платіж проведений однією організацією-контрагентом за іншу організацію. Вибір організації відбувається за допомогою клавіші F3 з каталогу "Организации, банки". Заповнення цього поля дозволяє контролювати взаємозаліковий процес за допомогою модулю "Поставщики, получатели" в складі Контуру оперативного управління.

Група полів, об'єднаних заголовком "Сумма платежа", що призначена для суми, яка перераховується за даним платіжним дорученням. Сума може бути задана в національній (верхнє поле) або в іноземній валюті. В інших випадках в нижньому рядку необхідно ввести суму у валюті - в лівому полі, а найменування валюти - вибором F3 в правому полі. Сума платежу в національній грошовій одиниці буде розрахована автоматично за діючим курсом даної валюти.

Поле "Вид операции", а також поля "Очередной платеж" та "Назначение платежа" можуть бути заповнені вручну або вибором за допомогою F3 із класифікатора видів операції та класифікатора призначень платежу відповідно. В ці поля вноситься код обраного запису.

В полі "Срок платежа" в форматі ДД/ММ/ГГ заноситься термін платежу по документу - з клавіатури або за допомогою F3 або залежно від настройки користувача підставляється дата виписки або поточна системна дата.

У вікні "Дополнительная информация" можна занести або відкоригувати наступні відомості по документу:

- а) "Приоритет оплаты" – значення вводиться з клавіатури (0 - максимальний пріоритет). При роботі з великою кількістю документів можна встановити фільтр та виділити документи з необхідним пріоритетом виконання;
- б) "Отослан в банк" - дата відправки в банк даного платіжного документу, за замовчуванням встановлюється відповідно до значення параметра настройки користувача "Дата отсылки в банк платежного документа". Дата виписки може бути відкоригована вручну. При необхідності можна встановити фільтр на відображення невідправлених документів.

В полях "Вид операции", "Назначение платежа", "Очередной платеж", "Срок платежа", "Тип платежа", "Филиал-корреспондент" містяться значення, введені в основному вікні. Вони можуть бути відредаговані, як в одноіменних полях основного вікна.

Поле "Група документів" має значення при встановленні зв'язку даного платіжного документу з документами-підставами з Контуру оперативного управління. Заповнюється автоматично за належністю пов'язаного документа-підстави до групи документів-підстав.

"Направление платежа" автоматично встановлюється залежно від типу платіжного документу та передбачуваного руху запасів (послуг) та грошових коштів. Значення цього поля враховується при контролі взаєморозрахунків в модулі "Поставщики, получатели".

Проводки до платіжного документа можна формувати за допомогою типових господарських операцій (ТГО). При цьому, для одного документу може бути використана одна або декілька ТГО, кожна з яких, в свою чергу, може формувати одну або декілька проводок (залежно від настройки).

Для кожного типу документів може бути заданий певний набір ТГО, їх настройка відбувається за допомогою функцій підменю: "Н" - "Настройка ХозОпераций", або в модулі "ХозОпераций".

Для обробки документу однією ТГО використовуються поля верхньої панелі "Назнач, платежа..." та "Операция".

Поле "Назнач, платежа..." включає декілька рядків. Занесені до нього відомості попадають у відповідні рядки роздрукованого платіжного доручення. При виборі ТГО в цьому полі буде внесено найменування типової операції (можна доповнити або відкоригувати вручну).

При виборі ТГО в полі "Операція" найменування ТГО заноситься тільки в дане поле, а зміст поля "Назнач, платежа..." залишається без змін.

Таким чином, якщо потрібно, щоб найменування ТГО відображалось в роздрукованому платіжному дорученні, необхідно зробити вибір в полі "Назнач. платежа...", або вибрати ТГО в полі "Операція", а "Назнач. платежа..." заповнити вручну.

Після вибору ТГО в будь-якому з описаних полів даний платіжний документ буде вважатися віднесеним до такої ТГО. По документу можуть бути сформовані проводки, задані в типовій операції, - одразу при її виборі, або при груповому формуванні проводок в модулі "ХозОпераций". Конкретний варіант визначається значенням загальносистемного параметру "Формирование типових проводок". Знаходячись в полях "Операція", "Назнач. платежа...", можна провести повторний вибір типової операції за допомогою клавіші F3, при цьому проводки, створені попередньою ТГО, знищуються.

Введення даних по господарських операціях відбувається у вікні "Редактирование характеристик хозяйственной операции" з наступними полями:

"Дата проведення операции" - за замовчуванням проставляється дата оплати документу (її можна скоригувати з клавіатури або за допомогою F3 встановити поточну системну дату). За введеною датою будуть автоматично датовані проводки, що будуть формуватися.

"Основание" - в даному полі може бути вибрані документи-підстави, до яких прив'язується дана господарська операція. До одного платіжного документу може бути сформовано декілька операцій по різних документах-підставах (наприклад, оплата декількох рахунків постачальника одним платіжним дорученням).

"Сумма по операции" - за замовчуванням підставляється сума платежу, не рознесена по господарських операціях (можна коригувати з клавіатури).

"Документ для учета НДС" - для формування рахунків-фактур.

"Операция" - по натисканню F3 відбувається вибір ТГО для автоматичного формування проводок. Відміна ТГО (та знищення сформованих проводок) - клавіші F8.

"Примечание" - за замовчуванням заноситься найменування вибраної ТГО, яке може бути відкориговане з клавіатури.

Поля "Основание", "Документ для учета НДС", а також екранні кнопки "Распределение платежа" та "Оплаченные налоги" використовуються при встановленні зв'язку даного платіжного документу з документами, сформованими в Контурі оперативного управління.

Функція "Входящие документы" використовується для введення даних по платіжних документах, виписаних іншими організаціями, по яких підприємство є отримувачем грошових коштів.

Панелі, поля та екранні кнопки вікна введення аналогічні "Платежному порученню".

За замовчуванням в полі "Оплачен" підставляється дата формування документу, яку зазначили при активізації функції.

Виклик типової операції по формуванню проводок здійснюється в полі "Назначение платежа..." або "Операция".

Функція "Платежное требование" призначена для виписки та обліку платіжних вимог. Елементи вікна введення аналогічні "Платежному порученню".

Поля "Грузоотправитель" та "Грузополучатель" можуть бути заповнені вибором по F3 з каталогу "Організації, банки".

Значення поля "Договор/Заказ" підставляється автоматично при встановленні зв'язку платіжної вимога з документом-підставою. При необхідності воно може бути відкориговане.

Поля "Способ отправления", "Дата отгрузки", "Квитанция/накладная", "Дата отсылки" заповнюються з клавіатури.

Виклик типової операції по формуванню проводок здійснюється в полі " Наименование товара...", або в полі "Операция".

Функція "Инкассовое поручение" призначена для формування та обліку інкасових доручень. Працює аналогічно "Платежному поручению". Вікно введення має додаткові поля "Раздел", "Глава", "Параграф" для відповідних реквізитів інкасового доручення, які заносяться вручну.

Функція "Заявление на аккредитив" призначена для формування та обліку заяв на аккредитив. Працює аналогічно "Платежному поручению". Вікно введення має додаткові поля "Договар/Заказ", "Грузополучатель" та "Станция назначения" для відповідних реквізитів заяви на аккредитив, які заповнюються вручну.

Виклик типової операції для формування проводок здійснюється в полі "Наименование товара" або в полі "Операция".

Функція "Заявление об отказе от акцепти" забезпечує формування та облік заяв про відмову від акцепту. Працює аналогічно "Платежному поручению".

Виклик типової операції для формування проводок здійснюється в полі "Мотивы отказа от акцепти" або в полі "Операция".

Функція "Реєстр чекав" призначена для формування та обліку реєстрів чеків. Працює аналогічно "Платежному поручению". Вікно введення має додаткові поля для наступних реквізитів:

"Чекодатель" - заповнюється по F3 з каталогу "Организации, банки";

"NN чекав", "Дебет NN счетов" (чекодавця), "Сумма" - заповнюється вручну реквізитами чеків, які включаються в реєстр.

Значення в полі "Сумма платежа" завжди дорівнює сумі чеків, включених в реєстр. Виклик типової операції відбувається в полі "Операция".

Документальне оформлення і облік операцій по поточному рахунку проводиться в меню "Документы" - це перелік типів ФСД, визначених в програмі. Окрім введення даних, вони можуть бути роздруковані і по них сформовані проводки.

Для контролю за проходженням платіжних документів в програмі між-банківських електронних платежів призначений модуль "Банк, отчеты".

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

1. Аналізуючи сьогоденний стан у сфері кредитування підприємств, слід звернути увагу на значне сповільнення кредитування малого та середнього бізнесу, пов'язане передусім із пануванням світової фінансової кризи.

2. Конкуренція при кредитуванні стратегічних підприємств, яка зумовила свого часу значне здешевлення позикових коштів, примусила різноманітні кредитні спілки, банки, лізингові компанії надавати позики. Такий стан справ у сфері кредитування підприємств малого та середнього бізнесу спричинив відродження фермерських господарств, які буквально „засипали” наш ринок українськими продуктами харчування. Створені спільні німецько-українські, канадо-українські та інші фонди кредитування, які надають достатньо дешеві позики (до 10 % річних) через банківську мережу в іноземній валюті терміном до 5-ти років, і, навіть реструктуризують поточну заборгованість перед ними на такий же термін, дозволяють у короткий термін встановлювати на підприємствах нові лінії по виробництву будь-якої конкурентоздатної продукції, а тому бути конкурентоздатними не лише на вже тісному українському ринку, а і, в майбутньому, на світовому.

3. На сьогоднішній день 90% підприємств потребують вкладення в них капіталу з метою підняття їхнього рівня виробництва до світового. На українському ж ринку навіть поповнення обігових коштів із середнім ступенем ризику потребують дві третини підприємств. Основною проблемою економіки України є запуск виробничих потужностей середнього виробника. Навіть колишні промислові гіганти стараються подрібнити і урізноманітнити власне виробництво заради власного виживання і подальшого конкурентного розвитку.

4. Відображення інформації про отримані кредити банків на рахунках бухгалтерського обліку залежатиме від того, до якого виду зобов'язань підприємства може бути віднесена заборгованість, що утворилася в результаті одержаного кредиту. Методологічні засади формування у бухгалтерському обліку інформації про зобов'язання підприємства в частині нарахованих від-

сотків за кредитами та її розкриття у фінансовій звітності визначаються П(С)БО 13 “Фінансові інструменти”.

5. З метою раціонального відображення в бухгалтерському обліку зобов'язання повинні бути достовірно оцінені. Поточні зобов'язання необхідно оцінювати і відображати у звітності за сумою погашення. Суттєвим моментом в оцінці довгострокових зобов'язань є вимога відображати ті з них, на які нараховуються відсотки, за їх теперішньою вартістю. До довгострокових зобов'язань необхідно відносити: довгострокові кредити банків, інші довгострокові фінансові зобов'язання, відстрочені податкові зобов'язання, інші довгострокові зобов'язання. Зобов'язання, на яке нараховуються відсотки та яке підлягає погашенню протягом дванадцяти місяців з дати балансу, слід вважати довгостроковим, якщо первісний термін його погашення був більше ніж 12 місяців та до затвердження фінансової звітності існує угода про переоформлення цього зобов'язання на довгострокове.

6. Зобов'язання за кредитною угодою (яка передбачає погашення зобов'язання на вимогу кредитора у разі порушення певних умов, пов'язаних з фінансовим станом позичальника), умови якої порушені, слід вважати довгостроковим, якщо: 1) позикодавець до затвердження фінансової звітності погодився не вимагати погашення зобов'язання внаслідок порушення; 2) не очікується виникнення подальших порушень кредитної угоди протягом 12 місяців з дати балансу.

7. Довгострокові зобов'язання, на які нараховуються відсотки, необхідно відображати в балансі за їх теперішньою вартістю – дисконтованою сумою майбутніх платежів (за вирахуванням суми очікуваного відшкодування), яка буде необхідна, як очікується, для погашення зобов'язання в процесі звичайної діяльності підприємства. Визначення теперішньої вартості залежить від умов та виду зобов'язання.

8. При відображенні в бухгалтерському обліку операцій, пов'язаних з довгостроковими позиками, необхідно враховувати, що частина довгострокової

позики, яка підлягає погашенню в термін до 12-ти місяців, списується на рахунок 61 "Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями".

9. Аналітичний облік за всіма видами позик доцільно вести за позикодавцями (банками) в розрізі кожного кредиту (позики) окремо та за строками погашення кредиту (позики).

10. Поточними зобов'язаннями доцільно вважати: а) короткострокові кредити банків; б) поточну заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями; в) короткострокові векселі видані; г) кредиторську заборгованість за товари, роботи, послуги; д) поточну заборгованість за розрахунками з одержаних авансів, за розрахунками з бюджетом, за розрахунками з позабюджетних платежів, за розрахунками зі страхування, за розрахунками з оплати праці, за розрахунками з учасниками, за внутрішніми розрахунками; е) інші поточні зобов'язання.

11. Практика контрольно-ревізійної роботи показує, що у склад забезпечень включають не прокредитовані товарно-матеріальні цінності, безтоварні рахунки при кредитуванні під розрахункові документи в дорозі. В таких випадках необхідно вияснити, за чиєю вказівкою були включені у склад забезпечення непрокредитовані товарно-матеріальні цінності, безтоварні рахунки і хто виконав дане доручення, в якій сумі була одержана позика банку, на який термін. Короткострокові і довгострокові кредити банк надає на певні цілі, тому ревізору необхідно перевірити цільове використання одержаних кредитів. Завершувати ревізію кредитних операцій доцільно перевіркою своєчасності погашення одержаних позик. Для цього необхідно використовувати дані строкових зобов'язань по сумах і термінах погашення заборгованості банку, дані виписок по відповідних рахунках, дані бухгалтерського обліку по прострочених платежах. За наявності прострочених кредитів видача нових не допускається.

12. З метою справедливої оцінки своїх можливостей щодо отримання кредиту пропонуємо вітчизняним підприємствам використовувати методіку, яка реалізується провідними банками світу. Для встановлення певного класу

підприємства-позичальника доцільно визначати інтегрований показник його фінансового стану, який розраховується на підставі показників платоспроможності, фінансової стійкості, солідності та можливості виконувати свої зобов'язання перед банком. В результаті необхідно диференціювати результат в розрізі п'яти класів підприємств-позичальників, які характеризують його надійність: Клас А – підприємство з досить стійким фінансовим станом; Клас Б – підприємство з стійким фінансовим станом; Клас В – підприємство має ознаки фінансового напруження; Клас Г – підприємство підвищеного ризику; Клас Д – підприємство з незадовільним фінансовим станом.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аврасин В.О. Особливості кредитного забезпечення аграрного сектора економіки України // Збірник наукових праць Луганського державного аграрного університету. – Луганськ: Елтон. – 2009. – № 1, С. 106-110.
2. Адамик Б.П. Політика рефінансування банків в Україні та напрями її вдосконалення / Збірник тез доповідей VI міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених ТНЕУ (26-27.02.2009 р.). – Тернопіль: Видавництво ТНЕУ „Економічна думка, 2009. – С.23-25.
3. Анализ финансового состояния коммерческого банка / Г.С.Панова. – М.: Финансы и статистика, 2009. – 533 с.
4. Белова І.М. Тенденції гармонізації та стандартизації обліку до міжнародних стандартів обліку і звітності / І.М. Белова // Глобальні та національні проблеми економіки, Випуск 3, Миколаїв. – 2015. – С. 821-826.
5. Бруханський Р. Ф. Управлінський облік. Навчальний посібник / Р. Ф. Бруханський. – Тернопіль: ТНЕУ, 2012. – 223 с.
6. Бруханський Р. Ф. Контролінг / Р. Ф. Бруханський. – Тернопіль: ТНЕУ, 2010. – 114 с.
7. Бруханський Р. Ф. Судово-бухгалтерська експертиза : навчальний посібник / Р. Ф. Бруханський. – Тернопіль: ТНЕУ, 2010. – 246 с.
8. Бруханський Р. Ф. Бухгалтерський облік : підручник / Р. Ф. Бруханський. – Тернопіль : ТНЕУ, 2016. – 480 с.
9. Бруханський Р. Ф. Бухгалтерський облік : навч. посіб. / Р. Ф. Бруханський, О. П. Скирпан. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – 444 с.
10. Бруханський Р. Ф. Методологія наукових досліджень і викладання облікових дисциплін : конспект лекцій / Р. Ф. Бруханський. – Тернопіль : ТНЕУ, 2016. – 114 с.
11. Закон України “Про банки і банківську діяльність”.
12. Закон України “Про Національний банк України”.

13. Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”.
14. Закон України “Про обіг векселів в Україні”.
15. Закон України “Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті”.
16. Закон України “Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб”.
17. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов’язань і господарських операцій підприємств і організацій.
18. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України: Затверджена постановою Правління НБУ.
19. Інструкція про касові операції в банках України: Затверджена постановою Правління Національного банку України.
20. Інструкція про організацію роботи з готівкового обігу установами банків України: Затверджена постановою Правління Національного банку України.
21. Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземній валютах: Затверджена постановою Правління Національного банку України.
22. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків: Затверджена постановою Правління Національного банку України.
23. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Затверджена постановою Правління Національного банку України.
24. Кредитные ресурсы: расчеты и анализ. – Москва: Издательство „Бизнес-школа”, „Интел-синтез”, 2009. – 167 с.
25. Кредитный процесс коммерческого банка „Настольная книга банкира”. – Москва: „Дека”, 2008. – 97 с.
26. Кузнецов В. Критерії фінансової безпеки кредитної установи / Збірник тез доповідей VI міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених ТНЕУ (26-27 лютого 2009 р.). – Тернопіль: Видавництво ТНЕУ „Економічна думка, 2009. – С.112-114.

27. Ласник П.Т. Удосконалення фінансової підтримки підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів // Проблеми фінансової підтримки малих і середніх підприємств на селі. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – С. 112-119.
28. Наскрізнi блоки кореспонденції рахунків бухгалтерського обліку : навчальний посібник / Гарасим П. М., Бруханський Р. Ф., Хомин П. Я. – Тернопіль: Астон. – 2003. – 368 с.
29. Національні стандарти бухгалтерського обліку.
30. Обліково-аналітичне і організаційно-правове забезпечення діяльності аграрних підприємств : монографія / Р.Ф. Бруханський, М.К. Пархомець, П.Р. Пуцентейло [та ін.]. – Тернопіль : Крок, 2015. – 300 с.
31. Основы банковского дела / Под редакцией Мороза А.Н. – К.: Бліц-Інформ, 2009. – 316 с.
32. Первинний та аналітичний облік на підприємстві : навч. посібник / П. М. Гарасим, Г. П. Журавель, Р. Ф. Бруханський, П. Я. Хомин – Тернопіль. – 2005. – 464 с.
33. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій.
34. Положення НБУ “Про кредитування юридичних осіб”.
35. Положення НБУ “Про порядок формування і використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків”.
36. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 “Доходи”.
37. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 “Витрати”.
38. Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємства, затверджене наказом Міністерства фінансів України № 49/121.
39. Положення про виконання установами банків доручень підприємств та розрахункових документів на безспірне списання (стягнення) коштів: Затверджене постановою Правління Національного банку України.
40. Положення про відкриття та функціонування в уповноважених банках України рахунків банків-кореспондентів в іноземній валюті і в гривнях: Затверджене постановою Правління Національного банку України.

41. Положення про ведення касових операцій у національній валюті України: Затверджене постановою Правління Національного банку України.
42. Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства: Затверджене постановою Правління Національного банку України.
43. Положення про здійснення уповноваженими банками операцій з банківськими металами: Затверджене постановою Правління Національного банку України.
44. Положення про механізм рефінансування комерційних банків України: Затверджене постановою Правління Національного банку України.
45. Положення про кредитування: Затверджене постановою Правління Національного банку України.
46. Положення про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій: Затверджене постановою Правління Національного банку України.
47. Положення про порядок визначення та застосування комплексної рейтингової оцінки комерційних банків: Затверджене постановою Правління Національного банку України.
48. Положення про порядок визначення справедливої вартості та зменшення корисності цінних паперів: Затверджене постановою Правління Національного банку України.
49. Положення про порядок здійснення банками вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами: Затверджене постановою Правління Національного банку України.
50. Положення про порядок здійснення банками операцій з вексями в національній валюті на території України: Затверджене постановою Правління Національного банку України.
51. Прийдун Л. Управління кредитним ризиком в банківській діяльності / Збірник тез доповідей VI міжнар. наук.-практ. конф. (26-27 лютого 2009 року). – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – С.169-171.

52. Про застосування штрафних санкцій за порушення норм з регулювання обігу готівки: Указ Президента України.
53. Про норматив обігу платіжних документів в Україні: Постанова Верховної Ради України.
54. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України.
55. Скирпан О.П., Палюх М.С. Фінансовий облік: Навчальний посібник. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 407с.
56. Сомик А.В. Аналіз стану банківського кредитування сільськогосподарських виробників // Вісник Сумського державного аграрного університету. – 2008. – № 11 (14). – С. 30-34.
57. Сомик А.В. Класифікація кредитів комерційних банків сільськогосподарським позичальникам // Вісник Сумського державного аграрного університету. – 2009. – №2 (15). – С.24-29.
58. Сомик А.В. Об'єктивні вимоги сільського господарства щодо кредитного забезпечення // Вісник ХНАУ. – 2009. – № 1. – С. 138-141.
59. Фінансово-облікова проблематика відтворення потенціалу сільськогосподарських підприємств: монографія / Р. Ф. Бруханський, Н. В. Железняк, І. П. Хомин; за наук. ред. Р. Ф. Бруханського. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 452 с.
60. Шпик Р. Роль банківського кредитування у забезпеченні ресурсами сільськогосподарських товаровиробників / Збірник тез доповідей VI міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених ТНЕУ (26-27 лютого 2009 року). – Тернопіль: Видавництво ТНЕУ „Економічна думка, 2009. – С.220-222.
61. www.finexpert.com